

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

**ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

(Αίτηση Αριθ. 25701/94)

ΑΠΟΦΑΣΗ

(Δίκαιη ικανοποίηση)

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

28 Νοεμβρίου 2002

Ακριβές αντίγραφο
Στρασβούργο, 28 Νοε. 2002
Ο Γραμματεύς
υπογραφή και σφραγίδα

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

**ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

(Αίτηση Αριθ. 25701/94)

ΑΠΟΦΑΣΗ

(Δίκαιη ικανοποίηση)

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

28 Νοεμβρίου 2002

Η παρούσα απόφαση είναι οριστική αλλά μπορεί να υποστεί τυπο-
γραφική αναθεώρηση.

Επί της υποθέσεως του τέως Βασιλέως της Ελλάδος και άλλων κατά της Ελλάδος.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συνεδριάζον με ευρεία σύνθεση (Grand Chamber), ως εξής:

Κος L. Wildhaber, *Πρόεδρος*
Κος J.-P. Costa
Κος L. Ferrari Bravo
Κος Gaukur Jörundsson
Κα E. Palm
Κος L. Calfish
Κος I. Cabral Barreto
Κος W. Fuhrmann
Κος B. Zupančič
Κα N. Vajić
Κος J. Hedigan
Κα W. Thomassen
Κος M. Pellonpää
Κα M. Tatsa-Nikolovska
Κος E. Levits
Κος K. Traja
Κος Γ Κουμάντος, *Δικαστής ad hoc*

επίσης ο Κος P. Mahoney, *Αναπληρωτής Γραμματεύς*.

Αφού συζήτησε κεκλεισμένων των θυρών την 26 Ιουνίου και 6 Νοεμβρίου 2002,

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία ελήφθη την τελευταία των ως άνω ημερομηνιών.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση ξεκίνησε με μία αίτηση (Αριθ. 25701/94) κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας που κατετέθη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ("η Επιτροπή") δυνάμει του πρώην Άρθρου 25 της Συμβάσεως για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών ("η Σύμβαση") από τον τέως Βασιλέα της Ελλάδος και οκτώ μέλη της οικογενείας του στις 21.10.1994. Οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν ότι ο Νόμος 2215/1994 ο οποίος ψηφίσθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο στις 16.4.1994 και ετέθη σε ισχύ στις 11.5.1994 παραβίαζε τα εκ της Συμβάσεως δικαιώματά τους. Οι αιτούντες εκπροσωπήθηκαν από τους δικηγόρους του Λονδίνου, Nathene & Co. Η Ελληνική κυβέρνηση ("η κυβέρνηση") εκπροσωπήθηκε από τον Agent της, κ Μ. Απέσο, Νομικό Σύμβουλο, Νομικό Συμβούλιο του Κράτους. Η Επιτροπή κήρυξε την αίτηση μερικώς παραδεκτή στις 21.4.1998 καθ' ο μέτρο αφορούσε τον τέως Βασιλέα της Ελλάδος ("ο πρώτος αιτών"), την αδελφή του Πριγκίπισσα Ειρήνη ("η δεύτερη αιτούσα"), και την θεία του Πριγκίπισσα Αικατερίνη ("η τρίτη αιτούσα"). Παρέπεμψε την υπόθεση στο Δικαστήριο σύμφωνα με τις διατάξεις που ίσχυαν πριν από την θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου Αριθ. 11 της Συμβάσεως, στις 20.10.1999 (Άρθρο 5 § 4 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 11 και πρώην Άρθρα 47 και 48 της Συμβάσεως).

2. Σε μία απόφαση που εξέδωσε στις 23.11.2000 ("η κύρια απόφαση") το Δικαστήριο (Ευρεία Σύνθεση) έκρινε ότι είχε υπάρξει παραβίαση του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1 (με πλειοψηφία δεκαπέντε προς δύο) και ότι δεν ήταν αναγκαίο να εξετά-

σει την καταγγελία των αιτούντων δυνάμει του Άρθρου 14 της Συμβάσεως σε συνδυασμό με το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1 (ομοφώνως). Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έλλειψη αποζημιώσεως για την στέρηση της περιουσίας των αιτούντων παραβίαζε δυσμενώς για τους αιτούντες την εύλογη ισορροπία μεταξύ της προστασίας της ιδιοκτησίας και των απαιτήσεων της δημοσίας ωφέλειας (*τέως Βασιλεύς της Ελλάδος και άλλοι κατά Ελλάδα* [GC] Αριθ. 25701/94, § 99, ECHR 2000-XII).

3. Βάσει του Άρθρου 41 της Συμβάσεως, οι αιτούντες διεκδικούν δίκαιη ικανοποίηση ύψους Δρχ. 165.562.391.740 για την ακίνητη περιουσία τους συν 3.416.330 λίρες Αγγλίας για την προσωπική κινητή περιουσία τους (ήτοι. έπιπλα, πίνακες, βιβλία κλπ.). Περαιτέρω διεκδικούν 100.000 λίρες Αγγλίας για μη χρηματικές ζημίες, ποσό όμως το οποίο θα δοθεί στα θύματα του σεισμού που έπληξε την Αθήνα τον Σεπτέμβριο 1999. Τέλος, διεκδικούν 644.502,42 λίρες Αγγλίας για δικαστικές δαπάνες και έξοδα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και των θεσμών της Συμβάσεως μέχρι την ημέρα της δίκης επί της ουσίας ενώπιον του Δικαστηρίου, ήτοι στις 14.6.2000.

4. Δεδομένου ότι το Δικαστήριο έκρινε ότι το ζήτημα της εφαρμογής του Άρθρου 41 δεν ήταν έτοιμο προς λήψη αποφάσεως, επιφυλάχθηκε ως προς αυτό το ζήτημα, και κάλεσε την κυβέρνηση και τους αιτούντες να υποβάλουν εντός εξαμήνου τις γραπτές παρατηρήσεις τους επί του θέματος, και συγκεκριμένα, να ειδοποιήσουν το Δικαστήριο σε περίπτωση τυχόν συμφωνίας (ενθ' α-

νωτ. § 107, και σημείο 3 του διατακτικού).

5. Οι αιτούντες και η κυβέρνηση κατέθεσαν τρεις σειρές παρατηρήσεων εντός των παρατάσεων της προθεσμίας που τους δόθηκαν. Δεν βρέθηκε βάση για την επίτευξη ενός φιλικού διακανονισμού.

Ο ΝΟΜΟΣ

6. Το Άρθρο 41 της Συμβάσεως προβλέπει:

"Εάν το Δικαστήριο διαπιστώσει ότι υπήρξε παραβίαση της Συμβάσεως ή των Πρωτοκόλλων αυτής, και εάν το εσωτερικό δίκαιο του υπ' όψη Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους επιτρέπει μόνον μερική επανόρθωση, τότε το Δικαστήριο, εάν είναι αναγκαίο, θα επιδικάσει δίκαιη ικανοποίηση στον θιγόμενο αντίδικο."

A. Ζημία

1. Προτάσεις των αιτούντων στις παρατηρήσεις τους με ημερομηνία 21 Μαΐου 2001, 28 Νοεμβρίου 2001 και 15 Απριλίου 2002

7. Οι αιτούντες κατ' αρχάς κάλεσαν το δικαστήριο να δηλώσει ότι η κατάργηση του Νόμου 2215/1994 και η επιστροφή της περιουσίας σε αυτούς (μαζί με αποζημίωση για την μη χρηματική ζημία και τα έξοδα δίκης και τις δαπάνες που πραγματοποίησαν για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους) θα συνιστούσε *restitutio in integrum*. Σε περίπτωση που τα ακίνητα δεν επιστρέφονταν, ισχυρίζονται ότι δεν βρίσκουν για ποιόν λόγο το ποσό της

αποζημιώσεως θα έπρεπε να είναι μικρότερο από το ποσό της πλήρους αποζημιώσεως. Σχετικώς δήλωσαν ότι η αφαίρεση της περιουσίας τους δεν έγινε στα πλαίσια κάποιου εθνικού, οικονομικού ή κοινωνικού προγράμματος και ότι ακόμη και αν ήταν μέρος ενός τέτοιου προγράμματος, το άρθρο 17 του Ελληνικού Συντάγματος προβλέπει την καταβολή πλήρους αποζημιώσεως.

8. Όσον αφορά την ημερομηνία αποτίμησης της περιουσίας, οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι το ποσόν της αποζημιώσεως θα πρέπει να βασισθεί στην τρέχουσα αξία της περιουσίας. Εν συνεχεία ζητούν τόκους επί της αποζημιώσεως στο μέτρο που αυτό απαιτείται.

α. Χρηματική ζημία

(1) Οι αξιώσεις εκάστου αιτούντος

9. Για τον σκοπό της εκτίμησης της χρηματικής ζημιάς που υπέστησαν, οι αιτούντες ζητούν από το δικαστήριο να εξετάσει την θέση κάθε αιτούντος μεμονωμένα η οποία μπορεί να συνοψισθεί ως εξής. Η αξίωση σχετικά με το Τατόι υπεβλήθη από τον πρώτο αιτούντα μόνο του. Η αξίωση σχετικά με το Πολυδένδρι έγινε από τους τρεις αιτούντες κατά αναλογία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων τους (101,5/288 για τον πρώτο αιτούντα, 101,5/288 για την δεύτερη αιτούσα και 36/288 για την τρίτη αιτούσα). Η αξίωση για το Μον Ρεπό έγινε από τον πρώτο αιτούντα μόνο. Τέλος, η αξίωση για την κινητή περιουσία έγινε από τον πρώτο αιτούντα μόνο.

Συγκεκριμένα ως προς το κτήμα Τατοΐου

10. Οι αιτούντες τόνισαν ότι το σύνολο του Τατοΐου θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν στον υπολογισμό της δίκαιης ικανοποίησης. Συγκεκριμένα αμφισβήτησαν τον ισχυρισμό της κυβέρνησης (βλ. παράγραφο 46 κατωτέρω) ότι η αξίωση για δίκαιη ικανοποίηση σε σχέση με το Τατόι θα πρέπει να περιορισθεί στο μέρος του Τατοΐου που απέμεινε στην κατοχή του πρώτου αιτούντος το 1992 μετά την δωρεά εκτάσεως 37.426.000 τετραγωνικών μέτρων στο Ίδρυμα Εθνικός Δρυμός Τατοΐου (βλ. παραγράφους 37-39 της κύριας απόφασης).

11. Οι αιτούντες παραδέχονται ότι στο μνημόνιό τους με ημερομηνία 13 Απριλίου 2000 δήλωσαν ότι δεν υπέβαλαν καμμία αξίωση για την περιουσία του Ιδρύματος. Εν τούτοις, αυτό γινόταν με την ρητή δήλωση ότι δεν αποδεχόντουσαν τον ισχυρισμό της κυβερνήσεως ότι η συμφωνία του 1992 είχε ακυρωθεί με τον Νόμο 2215/1994. Πράγματι ισχυρίζοντο ότι ο Νόμος του 1994 δεν ήταν έγκυρος. Εν τούτοις, στην κύρια απόφασή του το δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο Νόμος 2215/1994 ήταν έγκυρος και ότι η γη που είχε δωρηθεί στο Ίδρυμα το 1992 παρέμεινε στην κυριότητα του πρώτου αιτούντα όταν ψηφίστηκε ο Νόμος του 1994 (βλ. παραγράφους 71-72 της κύριας αποφάσεως). Ως αποτέλεσμα αυτής της αποφάσεως, οι αιτούντες θεωρούν ότι θα έπρεπε να αποζημιωθούν για την απώλεια αυτού του ακινήτου καθώς και του υπολοίπου του κτήματος Τατοΐου. Οι αιτούντες τόνισαν ότι η εκτίμηση της αγοραίας αξίας που έκαναν οι εκτιμητές της κυβερνήσεως, Lambert Smith Hampton (βλ. παραγράφους 17 και 48 κατωτέρω), αφορούσαν επίσης στο σύνολο του Τατοΐου.

12. Όσον αφορά το επιχείρημα της κυβερνήσεως (βλ. παράγραφος 47 κατωτέρω) ότι στην εκτίμηση της δίκαιης ικανοποίησης το δικαστήριο πρέπει να λάβει υπ' όψη του το γεγονός ότι μέρος του κτήματος Τατοΐου (ήτοι το κτήμα Μπάφι) αποτελούσε δωρεά προς τον Βασιλέα Γεώργιο Α', (τον προπάππο του πρώτου αιτούντος), οι αιτούντες δήλωσαν ότι το δάσος Μπάφι δεν είχε δωρηθεί στον Βασιλέα Γεώργιο Α' αλλά είχε αγορασθεί από εκείνον. Το καθορισθέν και πληρωθέν ποσόν ήταν 60.000 δρχ. που ήταν η αξία του ακινήτου εκείνη την εποχή και με κανένα τρόπο δεν αποτελούσε συμβολικό ποσό. Εν πάση περιπτώσει ακόμη και αν το Μπάφι ήταν δωρεά προς τον Βασιλέα Γεώργιο Α' αυτό με κανένα τρόπο δεν επηρέαζε την κυριότητα του πρώτου αιτούντος επί της γης ή το δικαίωμά του να λάβει αποζημίωση για την αφαίρεση του περιουσιακού αυτού στοιχείου.

(ιι) Εκτίμηση

13. Όσον αφορά την μέθοδο εκτιμήσεως που θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί για να υπολογισθεί το πρέπον ποσό αποζημιώσεως σε περίπτωση που η ακίνητη περιουσία δεν επιστραφεί σε αυτούς, οι αιτούντες έκαναν τις ακόλουθες προτάσεις.

(α) Η "αντικειμενική" αξία

14. Οι αιτούντες αναφέρθηκαν κατ' αρχήν στην επονομαζόμενη "αντικειμενική" ή φορολογική αξία, η οποία εξευρίσκεται με την χρησιμοποίηση ενός επίσημου τύπου υπολογισμού. Τόνισαν ότι η αξία αποτελούσε την ελαχίστη αξία την οποία βάσει της Ελληνικής νομοθεσίας το κράτος θα όφειλε να πληρώσει ως αποζημίωση

σε μια νόμιμη απαλλοτρίωση. Το πρόσωπο του οποίου η περιουσία απαλλοτριώνεται έχει το δικαίωμα να ζητήσει να υπολογιστεί η αποζημίωση με βάση την αγοραία αξία αντί της αντικειμενικής, εάν κρίνει ότι η "αντικειμενική" αξία είναι κατώτερη από την αξία που θα μπορούσε ευλόγως να επιτύχει στην αγορά.

15. Σχετικώς, οι αιτούντες τόνισαν ότι στις 13 Απριλίου 2000 είχαν υποβάλει στο Δικαστήριο μία έκθεση της Moore Stephens A.E. με ημερομηνία 27.3.2000 που υπολόγιζε την "αντικειμενική" αξία στο ποσό των Δρχ. 165.562.391.740. Η έκθεση εκείνη είχε επικριθεί από την κυβέρνηση η οποία ισχυρίσθηκε ότι περιείχε υπολογιστικά σφάλματα. Οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν ότι οι επικρίσεις της Κυβερνήσεως βασίζονταν σε αλλαγές που είχαν γίνει στην σχετική Ελληνική νομοθεσία και αφορούσαν την βάση υπολογισμού της "αντικειμενικής" αξίας, οι οποίες αλλαγές έλαβαν χώρα λίγο μετά την υποβολή της εκθέσεως. Υπήρχε λοιπόν η υποψία ότι αυτές οι αλλαγές είχαν ως συγκεκριμένο σκοπό να μειώσουν την αξία των περιουσιακών στοιχείων. Εν τούτοις, οι αιτούντες ζήτησαν από την Moore Stephens A.E. να καταρτίσει μία νέα έκθεση "υπό το φως των μεταγενέστερων και *ex post facto* αλλαγών στον νόμο". Η δεύτερη αυτή έκθεση με ημερομηνία 16 Νοεμβρίου 2001 υπολόγιζε την αντικειμενική αξία στο ποσόν των Δρχ. 92.762.992.030. Το ποσό αυτό αναλυόταν ως εξής: Τατόι Δρχ. 67.555.055.225, Πολυδένδρι Δρχ. 19.237.144.050, Μον Ρεπό Δρχ. 5.970.792.755.

16. Εν τούτοις, οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν ότι θα ήταν σφάλμα εάν το Δικαστήριο βάσιζε την εκτίμηση της αποζημιώσεως σε αυ-

τήν την αξία. Επανελάβαν ότι ο τύπος που προβλέπεται από τον νόμο είχε τροποποιηθεί με προτροπή της κυβέρνησης κατά την διάρκεια της δίκης και ότι αυτή η αλλαγή είχε ως αποτέλεσμα να μειώσει την αντικειμενική αξία των περιουσιακών στοιχείων σε ποσό σημαντικά χαμηλότερο από την πραγματική αγοραία αξία τους.

(β) Η αγοραία αξία

17. Οι αιτούντες δήλωσαν ότι ήσαν πρόθυμοι να δεχθούν την αγοραία αξία που αναφερόταν στην έκθεση εκτίμησης που είχε καταρτίσει η Lambert Smith Hampton για λογαριασμό της κυβέρνησης στις 29.5.2000. Η έκθεση αυτή ρητά ανέφερε ότι η Lambert Smith Hampton "έλαβε εντολή ... να επιθεωρήσει και να εκτιμήσει την τρέχουσα αξία στην ελεύθερη αγορά των ... ακινήτων". Σύμφωνα με την έκθεση η αξία όλων των σχετικών περιουσιακών στοιχείων υπολογιζόταν στο ποσό των Δρχ. 187.592.000.000. Οι αιτούντες εν συνεχεία τόνισαν ότι στην τελευταία σελίδα της έκθεσης αναφερόταν ότι "ένας συγκεκριμένος αγοραστής θα ήταν διατεθειμένος να πληρώσει υψηλότερη τιμή για να αποκτήσει ένα ή περισσότερα από τα ως άνω μεγάλα ακίνητα". Επίσης τόνισαν ότι τα ποσά που αναφέρονταν στην έκθεση ήταν ποσά Μαΐου 2000 και ότι στην Ελλάδα οι τιμές είχαν αυξηθεί πολύ σημαντικά στους πρόσφατους μήνες.

18. Εν τούτοις, οι αιτούντες παρατήρησαν ότι η κυβέρνηση δεν είχε διευκρινίσει την θέση της ως προς το εάν αποδέχεται αυτήν την εκτίμηση. Πράγματι, η κυβέρνηση είχε δηλώσει ότι είχε αναθέσει στην Lambert Smith Hampton να καταρτίσει μια έκθεση

ώστε να μπορέσει η κυβέρνηση να εκτιμήσει το μέγεθος των λεγόμενων "φορολογικών απαλλαγών" (βλ. παράγραφος 48 κατωτέρω). Οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν ότι ασχέτως του κύριου σκοπού που είχε η κυβέρνηση όταν ζήτησε την έκθεση, το γεγονός παρέμενε ότι σε αυτήν υπήρχε ένα σχετικό και αξιόπιστο μέτρο της αγοραίας αξίας.

19. Οι αιτούντες εν συνεχεία ισχυρίσθηκαν ότι είχαν και αυτοί λάβει μία έκθεση σχετικά με την αγοραία αξία των περιουσιακών στοιχείων από τους διεθνείς εκτιμητές FPD Savills. Η έκθεση αυτή, με ημερομηνία 7 Απριλίου 2001, εκτιμούσε την συνολική αξία των περιουσιακών στοιχείων σε 161.100.000.000 δραχμές. Αυτός ο υπολογισμός ήταν συντηρητικός σε σύγκριση με την υψηλότερη αξία που έδινε η έκθεση της Lambert Smith Hampton που είχε υποβληθεί από την κυβέρνηση, παρ' ότι αμφότερες είχαν ακολουθήσει την ίδια προσεκτική μεθοδολογία.

20. Οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι θα ήταν αδικαιολόγητο για το Δικαστήριο να υιοθετήσει μία αξία κατώτερη από την χαμηλότερη των δύο εκτιμήσεων που είχαν υποβάλει οι διάδικοι προς το Δικαστήριο. Εν τούτοις, η κυβέρνηση είχε ισχυρισθεί ότι η εκτίμηση της αγοραίας αξίας των περιουσιακών στοιχείων δεν αποτελούσε την σωστή μέθοδο πάνω στην οποία το Δικαστήριο θα έπρεπε να βασίσει την δίκαιη ικανοποίηση (βλ. παραγράφους 49-51 παρακάτω). Οι αιτούντες θεωρούν ότι οι λόγοι που επικαλείται η κυβέρνηση για αυτήν την άποψη είναι ανειλικρινείς.

21. Πιο συγκεκριμένα, ως προς τον ισχυρισμό της κυβέρνησης ότι η παρούσα υπόθεση ήταν μοναδική στην ιστορία του Δικαστη-

ρίου από άποψη αξίας των περιουσιακών στοιχείων, οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν ότι ήταν εκπληκτικό ότι η κυβέρνηση προσπαθούσε να βασιστεί στο μέγεθος της εκ μέρους της παραβίασης της Σύμβασης και να την επικαλεσθεί ως λόγο για να μειωθεί το ποσό της αποζημίωσης που πρέπει να κατακυρωθεί στα θύματα της παραβίασης. Το γεγονός ότι η περιουσία ήταν μεγάλη και μεγάλης αξίας δεν παρείχε καμμία δικαιολογία με βάση τις νομικές αρχές και την λογική για να μειωθεί το ποσό της αποζημίωσης. Ακόμη, ο ισχυρισμός αυτός αποτελούσε αντίφαση προς την έκθεση των εκτιμητών της κυβέρνησης, της Lambert Smith Hampton, που είχαν λάβει υπ' όψη συγκρίσιμες αγοραπωλησίες και που ήσαν σε θέση με βάση αυτά τα συγκριτικά και άλλα στοιχεία να εκφράσουν την άποψη ως προς την εύλογη αγοραία αξία της περιουσίας. Το ίδιο ίσχυσε και προκειμένου περί της FPD Savills που ομοίως είχε κατορθώσει να εκτιμήσει την αγοραία αξία των περιουσιακών στοιχείων με βάση συγκριτικά και άλλα στοιχεία.

22. Οι αιτούντες περαιτέρω ισχυρίζονται ότι το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος του εν λόγω κτήματος ήταν δασικό δεν είχε καμμία σημασία για την καταλληλότητα της μεθόδου της αγοραίας αξίας ως βάσης για τον υπολογισμό της δίκαιης ικανοποίησης. Τόσο η Lambert Smith Hampton όσο και η FPD Savills είχαν λάβει υπ' όψη τα συγκεκριμένα στοιχεία των περιουσιών, περιλαμβανομένου ακόμη και του γεγονότος ότι μεγάλο μέρος της γης ήταν προστατευόμενες δασικές περιοχές όταν έκαναν τους υπολογισμούς τους για την αγοραία αξία.

23. Υπ' αυτές τις περιστάσεις, οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν πως

η κυβέρνηση δεν είχε προβάλει κανένα αξιόπιστο επιχείρημα περί του ότι η μέθοδος εκτίμησης με βάση την αγοραία αξία ήταν ακατάλληλη στην προκειμένη περίπτωση και πως δεν είχε κατορθώσει να δώσει καμμία εύλογη εξήγηση για τον λόγο που δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ως βάση για την εκτίμηση της δίκαιης ικανοποίησης από το Δικαστήριο η έκθεση για την αγοραία αξία που είχε καταρτίσει ο δικός της εκτιμητής, η Lambert Smith Hampton. Εναλλακτικώς, η απόφαση της δίκαιης ικανοποίησης θα έπρεπε τουλάχιστον να αντανακλά την εκτίμηση που περιείχετο στην έκθεση αγοραίας αξίας των αιτούντων που είχε καταρτίσει η FPD Savills.

24. Οι αιτούντες ως εκ τούτου κάλεσαν το Δικαστήριο να βασίσει την απόφασή του στις δύο εκτιμήσεις της αγοραίας αξίας που είχαν υποβληθεί σε αυτό και να τους επιδικάσει ένα ποσό τουλάχιστον 161.100.000.000 δραχμών για την ακίνητη περιουσία, σε περίπτωση που η περιουσία αυτή δεν επιστρεφόταν σε αυτούς.

(111) Κινητή περιουσία

25. Ο πρώτος αιτών ισχυρίσθηκε ότι το κύριο μέλημά του ήταν να του επιστραφεί η κινητή περιουσία του στην Ελλάδα (δηλ. έπιπλα, μαχαιροπήρουνα, βιβλία, ζωγραφικοί πίνακες κλπ.). Τα κινητά αυτά αποτελούσαν προσωπική περιουσία με συναισθηματική και οικογενειακή αξία "όπως συμβαίνει σε κάθε οικογένεια". Ο πρώτος αιτών ισχυρίσθηκε ότι καθ' όσον εγνώριζε η δήμευση ή έστω η απαλλοτρίωση κινητών δεν είχε κανένα προηγούμενο στην Ελλάδα ή σε άλλη χώρα.

26. Εν τούτοις, για την περίπτωση που η κυβέρνηση δεν επέστρεφε τα κινητά σε αυτόν, ο πρώτος αιτών ζητεί να του επιδικασθεί αποζημίωση αντιπροσωπεύουσα την αγοραία αξία τους. Αναφέρθηκε σε μία εκτίμηση που έκανε ο οίκος Christie, Manson & Woods Ltd. ("Christie's") που υπολόγισε την τρέχουσα αξία των κινητών σε £ 3.723.800.

27. Ο πρώτος αιτών παρατήρησε εν τούτοις, ότι η εκτίμηση του οίκου Christie's κάλυπτε μόνον μέρος της κινητής περιουσία του που ήταν ακόμη στην Ελλάδα. Δεν περιλάμβανε κανένα από τα 826 κινητά που είχε ο ίδιος δανείσει το 1977 προς χρήσιν της Προεδρίας της Δημοκρατίας. Ούτε περιλάμβανε τα αντικείμενα που ανήκαν σε αυτόν και παρέμεναν στο Τατόι.

28. Ακόμη, ο πρώτος αιτών ισχυρίσθηκε ότι η κυβέρνηση έσφαλε εντελώς ισχυριζόμενη ότι η αξίωσή του αφορούσε κινητά τα οποία ήδη ευρίσκοντο στην κατοχή του. Επιβεβαίωσε ότι η Εθνική Πινακοθήκη της Ελλάδος του είχε δώσει επίσημη άδεια εξαγωγής ορισμένων έργων τέχνης που ανήκαν σε αυτόν. Εν τούτοις, είναι προφανές αν συγκριθεί ο αριθμός των αντικειμένων που αναφέρονται στην άδεια (271) με τον αριθμό των αντικειμένων που αναφέρονται στην εκτίμηση του οίκου Christie's (912) ότι η άδεια εξαγωγής αφορούσε μόνον μέρος των κινητών του στην Ελλάδα. Κανένα από τα κινητά που αναφέρονται στην εκτίμηση του οίκου Christie's δεν είχε εξαχθεί από την Ελλάδα.

29. Συγκεκριμένα όσον αφορά τα έργα τέχνης που αναφέρονται στην επίσημη άδεια, ο πρώτος αιτών ισχυρίσθηκε ότι είχε κάνει τις αναγκαίες ρυθμίσεις για την εξαγωγή τους αλλά πριν εξα-

χθούν όλα τα κινητά εξεδόθη μια υπουργική απόφαση που ανακαλούσε την άδεια. Αυτό σήμαινε ότι μόνο μέρος των αντικειμένων για τα οποία είχε αρχικά εκδοθεί άδεια είχαν στην πραγματικότητα εξαχθεί. Η εξαγωγή αυτών των αντικειμένων είχε γίνει με επίσημη έγκριση των αρχών και την σφραγίδα τους. Ως προς τον μεγάλο αριθμό κινητών πραγμάτων που περιείχοντο στον κατάλογο της αδειάς και είχαν παραμείνει στην Ελλάδα, ο πρώτος αιτών δεν μπορεί να είναι βέβαιος ότι ορισμένα από αυτά δεν έχουν υπεξαιρεθεί από τρίτους στην Ελλάδα.

30. Ο πρώτος αιτών ισχυρίσθηκε ότι είχε προσφάτως λάβει ειδοποίηση σχετικά με μία απόφαση του Υπουργού Οικονομικών στην Ελλάδα που ανέφερε ότι θα δημιουργηθεί μια Επιτροπή για να καταρτίσει απογραφή και να εκτιμήσει τα κινητά περιουσιακά στοιχεία που παρέμεναν στο Τατόι. Είχε δεχθεί αυτήν την πρόταση μέσω του εκπροσώπου του στην Ελλάδα. Τόνισε, ωστόσο, ότι η προτεινόμενη διαδικασία απογραφής και αποτίμησης των ακινήτων περιουσιακών στοιχείων δεν θα έπρεπε να επιτραπεί να καθυστερήσει την κρίση του Δικαστηρίου επί του θέματος της δίκαιης ικανοποίησης καθ' όσον αφορά το υπόλοιπο της υποθέσεως. Ισχυρίσθηκε ότι δεν υπήρχε κανένας λόγος για να μην λάβει το Δικαστήριο μία ταχεία απόφαση όσον αφορά τα ακίνητα Τατοΐου, Πολυδενδρίου και Μον Ρεπό και, εν ανάγκη, να αναβάλει την κρίση περί της δίκαιης ικανοποίησης σε σχέση με τα κινητά περιουσιακά στοιχεία μέχρι να ολοκληρωθεί η προτεινόμενη απογραφή και αποτίμηση.

(iv) Προνόμια και φορολογικές απαλλαγές του παρελθόντος

31. Οι αιτούντες τόνισαν ότι βάσει των νομικών αρχών και της λογικής, τα τυχόν προνόμια ή οι φορολογικές απαλλαγές που είχαν χορηγηθεί σε μέλη της βασιλικής οικογενείας κατά το παρελθόν δεν έχουν καμμία σχέση με το ποσόν της δίκαιης ικανοποίησης που πρέπει να επιδικασθεί.

32. Πράγματι, η έννοια της δίκαιης ικανοποίησης απαιτεί να αποζημιωθεί ευλόγως ο ιδιοκτήτης για ο,τι έχασε εξ αιτίας της στέρησης της περιουσίας του ασχέτως των τυχόν ευεργετημάτων ή προνομίων που είχαν χορηγηθεί σε αυτόν ή στους προκατόχους του πριν από την απόκτηση της περιουσίας. Το ζήτημα της δίκαιης ικανοποίησης έπρεπε να εξετασθεί σε σχέση με την παραβίαση των σχετικών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων όπως αυτά ίσχυαν κατά την στιγμή της αφαίρεσης και έπρεπε να ληφθεί υπ' όψη η αξία αυτών των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων.

33. Ακόμη, δεν υπήρχε κανένα προηγούμενο στην νομολογία του Δικαστηρίου όπου να λαμβάνονται τέτοια ζητήματα υπ' όψη κατά την εκτίμηση της αποζημίωσης για αφαιρεθείσα περιουσία. Αντιθέτως, η νομολογία του Δικαστηρίου καθιστούσε σαφές ότι η καθ' ης κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να προβεί σε επανόρθωση για τις συνέπειες της παραβίασης της Συμβάσεως κατά τέτοιον τρόπο ώστε να αποκατασταθεί στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό η κατάσταση που υπήρχε πριν από την παραβίαση. Αυτό συνεπάγεται επιστροφή της εν λόγω περιουσίας στους αιτούντες ή πληρωμή αποζημιώσεως που να αντιστοιχεί στην τρέχουσα αξία της. Θα ήταν, εν πάση περιπτώσει, παράλογο για το Δικαστήριο να λάβει υπ' όψη τα τυχόν προνόμια ή τις φορολογικές απαλλαγές του παρελθόντος κατά τον προσδιορισμό του αιτήματος της δίκαιης ικανοποίησης,

προσδιορισμό του αιτήματος της δίκαιης ικανοποίησης, δεδομένης της αποφάσεώς του ότι τέτοιου είδους ζητήματα δεν έχουν καμμία σχέση με το ζήτημα της αναλογικότητας (βλ. παράγραφο 98 της κύριας απόφασης).

34. Πιο συγκεκριμένα, οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν ότι η αναφορά σε φορολογικές απαλλαγές που απολάμβανε η βασιλική οικογένεια κατά το παρελθόν ήταν τρόπον τινά παραπλανητική εκτός αν γινόταν επίσης αναφορά στις ειδικές υποχρεώσεις της βασιλικής οικογένειας. Πράγματι η βασιλική οικογένεια είχε πολλές υποχρεώσεις προς το Κράτος που προβλέποντο από τον νόμο, περιλαμβανομένης και της υποχρέωσης του Βασιλέως να πληρώνει για όλα τα έξοδα του νοικοκυριού του μέχρι τελευταίας δραχμής. Το μεγαλύτερο μέρος της Βασιλικής Χορηγίας ξοδευόταν για την πληρωμή εξόδων που σχετίζοντο με την άσκηση του λειτουργήματος του Βασιλέως, ακριβώς όπως το Ελληνικό Κράτος σήμερα πληρώνει όλες τις δαπάνες του Προέδρου της Δημοκρατίας.

35. Με άλλα λόγια, οι φορολογικές απαλλαγές που ιστορικά απολάμβανε η βασιλική οικογένεια, προβλέποντο από τον νόμο σε αναγνώριση των μεγάλων δαπανών που η βασιλική οικογένεια ήταν νομικώς υποχρεωμένη να καλύπτει στα πλαίσια των επίσημων καθηκόντων της. Θα ισοδυναμούσε με αναδρομική επιβολή φόρων αν η αξία αυτών των απαλλαγών λαμβανόταν τώρα υπ' όψη για να μειωθεί το ποσό της αποζημίωσης που άλλως θα επιδικαζόταν σε αυτούς. Οι αιτούντες επικαλέσθηκαν μια έκθεση πραγματογνωμοσύνης του καθηγητή Γεωργιάδη που ανέφερε ότι αυτό δεν ήταν επιτρεπτό βάσει του Ελληνικού δικαίου, περιλαμβανομένου και του

Ελληνικού Συντάγματος. Το ίδιο ίσχυε κατ' αρχήν και στα πλαίσια της Συμβάσεως.

36. Περαιτέρω, οι αιτούντες ισχυρίσθηκαν ότι τυχόν πληρωμές για απαραίτητες επισκευές και ανακαινίσεις των ακινήτων έγιναν από το Κράτος περίπου προ 50 ετών αναγνωρίζοντας την ζημιά που είχε προκληθεί στα ακίνητα κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, όταν τα ακίνητα ήσαν στην κατοχή του Δημοσίου και είχαν παραμεληθεί.

37. Περαιτέρω, οι αιτούντες δήλωσαν ότι έχουν πληρώσει όλους τους φόρους που οφείλουν, ότι κανένας φόρος δεν έχει διαγραφεί σε εκτέλεση του Άρθρου 5 του Νόμου No. 2215/1994.¹ Εν πάση περιπτώσει η πληρωμή αυτή δεν θα μπορούσε πιθανώς να εξισωθεί με την πληρωμή αποζημίωσης.

38. Οι αιτούντες, επίσης, ισχυρίσθηκαν ότι εάν ήταν σωστό να λάβει υπ' όψη του το Δικαστήριο τα ευεργετήματα ή προνόμια που

¹ Το Άρθρο 5 § 1 του Νόμου 2215/1994 προέβλεπε ότι φόροι που έχουν βεβαιωθεί διαγράφονται. Οι δίκες που εκκρεμούν ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, ή του Συμβουλίου της Επικρατείας και έχουν ως αντικείμενο φόρους κληρονομίας και άλλους φόρους, προσαυξήσεις ή πρόστιμα και λοιπές επιβαρύνσεις, καταργούνται. Τα ποσά που έχουν καταβληθεί από τον τέως Βασιλέα και τα λοιπά μέλη της βασιλικής οικογενείας για φόρους, μπορούν να αναζητηθούν από το Ελληνικό Δημόσιο, αλλά το Δημόσιο μπορεί να αντιτείνει σε συμψηφισμό οποιαδήποτε ληξιπρόθεσμη αξίωσή του κατά της Βασιλικής οικογενείας.

είχαν τυχόν χορηγηθεί στην βασιλική οικογένεια κατά το παρελθόν, θα έπρεπε επίσης να λάβει υπ' όψη του και τα τυχόν ωφέληματα που παρέσχε η βασιλική οικογένεια στο Ελληνικό Κράτος. Οι αιτούντες ανέφεραν, επί παραδείγματι, την δωρεά προς την Ελληνική Κληρονομία και την Ολυμπιακή Επιτροπή που έκανε ο Βασιλεύς Γεώργιος Α' ενός εξαιρετικά μεγάλης αξίας ακινήτου στο κέντρο της Αθήνας για την οικοδόμηση του Ολυμπιακού Σταδίου. Την γη αυτήν την είχε αγοράσει ο Βασιλεύς Γεώργιος Α' από τον Τσίλερ έναν γνωστό Γερμανό αρχιτέκτονα που είχε σχεδιάσει τα περισσότερα διάσημα κτίρια στην Αθήνα του 19ου αιώνας. Ο Τσίλερ είχε αγοράσει την περιοχή στην οποία ευρίσκεται σήμερα το καλλιμάρμαρο στάδιο για να κάνει αρχαιολογικές εκσκαφές και να βρει το αρχαίο στάδιο. Εν συνεχεία πτώχευσε και το 1869 ο Βασιλέας Γεώργιος Α' αγόρασε την γη από αυτόν. Η τρέχουσα αξία ανέρχεται σε δισεκατομμύρια δραχμές.

39. Με βάση τα ανωτέρω, οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι τυχόν προνόμια και φορολογικές απαλλαγές του παρελθόντος που είχαν τυχόν χορηγηθεί σε αυτούς ή στους προκατόχους τους δεν έχουν καμμία σχέση με το ζήτημα της δίκαιης ικανοποίησης. Εν πάση περιπτώσει ισχυρίσθηκαν ότι οι υπολογισμοί και τα στοιχεία που αναφέρονται στις δύο εκθέσεις που κατήρτισε σχετικώς η Deloitte & Touche για την κυβέρνηση (βλ. παραγράφους 61-63 κατωτέρω) αμφότερες περιείχαν παρανοήσεις και ανακρίβειες. Σε υποστήριξη αυτού του ισχυρισμού οι αιτούντες αναφέρθηκαν σε μία έκθεση της Moore Stephens A.E. με ημερομηνία 16 Νοεμβρίου 2001, που εξέταζε λεπτομερώς τις ως άνω εκθέσεις και στην οποία αναφερόταν ότι "η Deloitte & Touche είχε κάνει έναν αριθ-

μό πολύ σοβαρών σφαλμάτων" και ότι ο αριθμός που ανέφερε ως τρέχουσα χρηματική αξία του υποθετικού φορολογικού βάρους (δηλ. Δρχ. 197.500.000.000 - βλ. παράγραφο 61 κατωτέρω) ήταν "υπερβολικά διογκωμένος". Η Moore Stephens A.E. υπολόγισε αυτό το ποσό σε Δρχ. 11.332.678.976. Το ποσό αυτόν αναλυόταν ως εξής: Τατόι Δρχ. 10.317.035.084, Πολυδένδρι Δρχ. 308.285.634, Μον Ρεπό Δρχ. 707.358.258.

(β) Μη χρηματική ζημία

40. Οι αιτούντες τόνισαν ότι είχαν βλαφθεί και ταπεινωθεί σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός και τον τρόπο αφαίρεσης της περιουσίας τους, από την στέρηση περιουσιακών στοιχείων μεγάλης συναισθηματικής αξίας, και από το γεγονός ότι συνεχίζουν να μην έχουν πρόσβαση προς τους οικογενειακούς τάφους στο Τατόι (βλ. παράγραφο 41 κατωτέρω). Οι αξιώσεις τους δεν έχουν τίποτα το πολιτικό και οι ίδιοι δεν αποτελούν καμμία απειλή για την Ελληνική Δημοκρατία, την οποία πολλές φορές έχει αναγνωρίσει ο πρώτος αιτών. Και όμως μόνοι αυτοί έχουν υποστεί δυσμενή μεταχείριση δίκην αντιποίνων, την οποία δεν θα είχαν υποστεί άλλοι Έλληνες πολίτες. Ισχυρίζονται ότι θα έπρεπε να αποζημιωθούν για την ηθική βλάβη και την δημοσία ταπείνωση στον ίδιο βαθμό όπως και οποιοσδήποτε άλλος του οποίου τα δυνάμει της Συμβάσεως δικαιώματα είχαν παραβιασθεί.

Οι βασιλικοί τάφοι

41. Οι αιτούντες τόνισαν συγκεκριμένα ότι οι τάφοι των προγόνων τους, περιλαμβανομένων και των τάφων των γονέων του πρώ-

του αιτούντος και της δευτέρας αιτούσης, ήσαν στο Τατόι. Το Ελληνορθόδοξο δόγμα τους επιβάλλει "την υποχρέωση και το πρόνομιο να τιμούν τους νεκρούς βάζοντας λουλούδια στους τάφους τους και πάνω από όλα κάνοντας ετήσια μνημόσυνα". Οι αιτούντες ήσαν βαθιά θρησκευόμενοι και ήταν ιδιαιτέρως οδυνηρό για αυτούς να παρεμποδίζεται η επίσκεψη τους στους τάφους των προγόνων τους και η τήρηση αυτής της παράδοσης και υποχρέωσης. Βάσει της Ελληνική νομοθεσίας είχαν δικαίωμα να έχουν πρόσβαση στους τάφους. Προσκόμισαν επίσης φωτογραφίες της περιοχής για να αποδείξουν ότι οι τάφοι δεν είχαν καμμία σχέση με εθνικό μνημείο, αλλά ήσαν απλοί τάφοι "των μελών μιας οικογένειας που είχαν ταφεί μαζί".

2. Προτάσεις της κυβέρνησης στις παρατηρήσεις με ημερομηνία 21 Μαΐου 2001, 30 Νοεμβρίου 2001 και 16 Απριλίου 2002

42. Η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι "η διαπίστωση μιας παραβίασης από το Δικαστήριο ή, εναλλακτικώς, η επιδίκαση ενός συμβολικού ποσού" θα μπορούσε ευλόγως να θεωρηθεί δίκαιη ικανοποίηση για τους αιτούντες. Κατά την άποψή τους, η φύση της παραβίασης που διαπίστωσε το Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση ήταν υψίστης σημασίας. Πράγματι, η μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων ήταν στενά συνδεδεμένη με την αλλαγή του πολιτεύματος στην Ελλάδα και την καθιέρωση της Αβασίλευτης Δημοκρατίας. Ως εκ τούτου δεν μπορεί να εξισωθεί με μία αυθαίρετη παραβίαση περιουσιακών δικαιωμάτων ή μία συνηθισμένη παραβίαση της ειρηνικής απόλαυσης των αγαθών ενός ατόμου.

43. Δεδομένων των ανωτέρω, η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε κατ' αρχάς ότι η αξίωση για επιστροφή της επίδικης περιουσίας στους αιτούντες ήταν αστήρικτη. Ούτε θα μπορούσαν οι αιτούντες να απαιτήσουν πλήρη αποζημίωση για την αφαίρεσή των περιουσιών τους.

44. Σχετικώς, η κυβέρνηση θέλησε να υπενθυμίσει στο Δικαστήριο τα γνωστά Ευρωπαϊκά προηγούμενα στον τομέα αυτόν κατά την διάρκεια του 20ου αιώνας, όσον αφορά τα πολιτεύματα που άλλαξαν από μοναρχίες σε κοινοβουλευτικές δημοκρατίες, και συγκεκριμένα στην Πορτογαλία (1910), στην Γερμανία και Αυστρία (1919), στην Ελλάδα (1924), στην Ισπανία (1931) και στην Ιταλία (1946). Παρ' ότι υπήρξαν διαφορές σε αυτές τις αλλαγές πολιτευμάτων υπήρχε ωστόσο ένα κοινό χαρακτηριστικό σχετικά με την τύχη των περιουσιακών στοιχείων των μελών των πρώην βασιλικών οικογενειών: με την εξαίρεση της ιδιωτικής περιουσίας του Βασιλέως Εμμανουήλ Β' της Πορτογαλίας, οι ιδιωτικές περιουσίες όλων των πρώην Ευρωπαίων μοναρχών ή αυτοκρατόρων με τον ένα ή τον άλλο τρόπο είχαν απαλλοτριωθεί χωρίς αποζημίωση ή χωρίς πλήρη αποζημίωση. Αυτή η μακρά καθιερωμένη πρακτική, που δικαιολογείται όχι με λόγους πολιτικής σκοπιμότητας αλλά με δεδομένα τα προνόμια που είχαν χορηγηθεί κατά το παρελθόν στις πρώην βασιλικές οικογένειες και στην ανάγκη να εξασφαλισθεί η επιβολή ριζικών συνταγματικών αλλαγών (κατάργηση της μοναρχίας) θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη κατά την επιδίκαση της δίκαιης ικανοποίησης. Το Δικαστήριο δεν πρέπει να αρνηθεί το δικαίωμα του Ελληνικού Κράτους "να επιλύσει ένα θέμα που θεωρούσε ότι έβλαπτε το ισχύον καθεστώς της αβασίλευτης δημοκρα-

τίας" (βλ. παράγραφο 88 της κύριας αποφάσεως), δια της επιδίκασης υπερβολικής αποζημίωσης, η πληρωμή της οποίας θα ήταν πολύ πιθανόν να έχει σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις στην Ελληνική Δημοκρατία.

45. Εάν ωστόσο το Δικαστήριο κρίνει ότι οφείλεται αποζημίωση για την ζημία που υποτίθεται ότι υπέστησαν οι αιτούντες, η κυβέρνηση έκανε τις ακόλουθες προτάσεις.

(α) Χρηματική ζημιά

(1) Συγκεκριμένα ως προς το κτήμα Τατοΐου

46. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η αξίωση των αιτούντων για δίκαιη ικανοποίηση σε σχέση με το κτήμα Τατοΐου θα πρέπει να μην περιλαμβάνει το μέρος του κτήματος το οποίο ο πρώτος αιτών είχε δωρήσει στο Ίδρυμα Εθνικός Δρυμός Τατοΐου το 1992 (βλ. παραγράφους 37-39 της κύριας αποφάσεως). Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίσθηκε ότι στις παρατηρήσεις τους με ημερομηνία 13 Απριλίου 2000 οι αιτούντες είχαν δηλώσει ότι δεν είχαν "καμμία αξίωση ως προς την περιουσία του Ιδρύματος Εθνικός Δρυμός Τατοΐου". Ως εκ τούτου, η αξίωση των αιτούντων για δίκαιη ικανοποίηση περιοριζόταν στα 3.962.710 τετραγωνικά μέτρα, ήτοι στο μέρος του κτήματος Τατοΐου που είτε είχε πωληθεί είτε είχε δωρηθεί από τον πρώτο αιτούντα δυνάμει της συμφωνίας του 1992. Συνεπώς, μια αξίωση για το σύνολο του Τατοΐου θα ήταν εκτός των ορίων της αιτήσεως (*ultra petita*).

47. Περαιτέρω, η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη κατά την εκτίμηση της δίκαιης ικανοποίησης ότι

ένα σημαντικό μέρος του κτήματος Τατοΐου, ήτοι η περιοχή Μπάφι, δεν είχε αγορασθεί από τον Βασιλέα Γεώργιο Α' αλλά είχε παραχωρηθεί σε αυτόν έναντι ενός συμβολικού ποσού. Το ίδιο ισχύει και προκειμένου περί του κτήματος Μον Ρεπό, 97% του οποίου είχε δωρηθεί στον Βασιλέα Γεώργιο Α' από το Επαρχιακό Συμβούλιο της νήσου Κερκύρας το 1864.

(ιι) Αποτίμηση

48. Η κυβέρνηση τόνισε εξ' αρχής ότι ο μόνος σκοπός για τον οποίο η Lambert Smith Hampton κατήρτισε την έκθεσή της ήταν για να καταστήσει εφικτό τον υπολογισμό του υποθετικού φορολογικού βάρους των περιουσιών σε χρόνο κατά τον οποίον δεν υφίστατο το σύστημα των αντικειμενικών αξιών. Με άλλα λόγια, η πρόθεση της κυβέρνησης ήταν να εκτιμήσει το ακριβές ποσό των φορολογικών απαλλαγών που απολάμβαναν οι αιτούντες καθ' όλη την διάρκεια της βασιλείας της οικογένειάς τους και συγκεκριμένα τους φόρους κληρονομιάς που οι αιτούντες και οι πρόγονοί τους θα έπρεπε να είχαν πληρώσει εάν είχαν τύχει μεταχείρισης όμοιας με τους κοινούς πολίτες, μια ιδιότητα την οποία οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι έχουν "όποτε αυτό τους εξυπηρετεί". Για τον σκοπό αυτό, η κυβέρνηση έπρεπε πρώτα να έχει εκτιμήσει την αξία των επίδικων ακινήτων σε συγκεκριμένες ημερομηνίες. Η έκθεση της Lambert Smith Hampton με κανένα τρόπο δεν είχε σκοπό να χρησιμοποιηθεί για τον σκοπό της εφαρμογής του Άρθρου 41.

(α) Αγοραία αξία

49. Η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι ο υπολογισμός της αγοραίας αξίας των περιουσιών δεν ήταν η κατάλληλη μέθοδος για να βασίσει το Δικαστήριο την εκτίμηση της δίκαιης ικανοποίησης για τους ακόλουθους λόγους.

- Σημαντικά μέρη των ακινήτων ήσαν δασικές εκτάσεις, ήτοι εκτάσεις που ήσαν πάντοτε υπό την αυστηρή προστασία του Ελληνικού Συντάγματος και, ως τέτοια, δεν θα μπορούσαν να τύχουν εκμετάλλευσης για αστική αξιοποίηση ή άλλη κτηματική εκμετάλλευση. Πιο συγκεκριμένα το 90% του κτήματος Τατοΐου και το 100% του κτήματος Πολυδενδρίου αποκλείονται από κάθε εμπορική εκμετάλλευση, δεδομένου ότι ήταν πάντοτε χαρακτηρισμένα ως δάση. Ακόμη, τα γεωργικά τμήματα του Τατοΐου υπερέβαιναν τα 250.000 τετραγωνικά μέτρα. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία (Νόμος 2148/1952) δεν μπορούν να μεταβιβασθούν ελευθέρως χωρίς την άδεια των αρχών. Τέλος, το κτήμα Μον Ρεπό ευρίσκεται υπό αυστηρή προστασία ως αρχαιολογικός χώρος και η κατοικία που βρίσκεται σε αυτό έχει εντελώς ανακαινισθεί από το Δημόσιο και ήδη στεγάζει ένα μουσείο.

- Τα κτήματα ήσαν τόσο μεγάλα ώστε ήταν αδύνατον να βρεθούν συναλλαγές συγκρίσιμης αξίας στην Ελλάδα, ή ακόμη και στην Ευρώπη, που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως μέτρο αναφοράς για τον σκοπό του υπολογισμού της αγοραίας αξίας. Σχετικώς, η κυβέρνηση υπέβαλε μια έκθεση εκτίμησης από την American Appraisal (Hellas) Ltd., σύμφωνα με την οποία η αξία στην ελεύθερη αγορά των επίδικων κτημάτων ανέρχεται στο στρογγυλό ποσό των 346.426.578 Ευρώ, ένα ποσό που είναι σημαντικά χαμη-

λότερο από τις αξίες που αναφέρονται στις άλλες εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης.

50. Η κυβέρνηση ακόμη ισχυρίσθηκε ότι η εγγενής ρευστότητα και αβεβαιότητα των κριτηρίων της αγοράς ήταν προφανώς η αιτία που οι εκτιμήσεις της πραγματικής αξίας των κτημάτων που είχαν κάνει οι ίδιοι οι αιτούντες σε διάρκεια ετών, διέφεραν πολύ μεταξύ τους.

51. Η κυβέρνηση κατέληξε ότι δεδομένης της ιδιαίτερης φύσης των περιουσιών, το σύστημα της αγοραίας αξίας ήταν ακατάλληλο για να αποτελέσει βάση για τους σκοπούς της εφαρμογής του Άρθρου 41. Αντί των ρευστών κριτηρίων της αγοράς θα έπρεπε να ληφθούν ως σημεία κίνησης περισσότερο αντικειμενικά στοιχεία για την επιδίκαση της δίκαιης ικανοποίησης στην παρούσα υπόθεση.

(β) Αντικειμενική αξία

52. Η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι το σύστημα των "αντικειμενικών" αξιών ήταν κατά πολύ καταλληλότερο υπό τον όρο να εφαρμοσθεί σωστά. Τόνισε ότι το σύστημα αυτό είχε καθιερωθεί για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1982. Βάσει του συστήματος των "αντικειμενικών" αξιών, οι φορολογήσιμες αξίες σε περιπτώσεις μεταβιβάσεων, δωρεών και κληρονομιών υπολογίζονται με βάση μια τιμή μονάδας. Η τιμή αυτή, η οποία καθορίζεται από το Κράτος κατόπιν προτάσεων που κάνουν ανεξάρτητες επιτροπές εμπειρογνομόνων αναπροσαρμόζεται κάθε δύο χρόνια τουλάχιστον, έτσι ώστε να αντικατοπτρίζει την αγοραία αξία των ακινήτων και υπόκειται

μάλιστα και δικαστικό έλεγχο. Το 1990 το σύστημα των αντικειμενικών αξιών επεκτάθηκε ώστε να καλύψει και τις απαλλοτριώσεις. Από το 1998 εφαρμόζεται ήδη και σε ακίνητα που βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλεως. Η κυβέρνηση τόνισε ότι το Δημόσιο δεσμεύεται από αυτό το σύστημα ακόμη και όταν αυτή η μέθοδος υπολογισμού έρχεται σε σύγκρουση με τα δικά του συμφέροντα.

53. Η κυβέρνηση περαιτέρω παρατήρησε ότι οι αιτούντες παρ' ότι τώρα επικροτούν την μέθοδο της αγοραίας αξίας, είχαν αρχικά δηλώσει στον μνημόνιό τους με ημερομηνία 13 Απριλίου 2000: "Το Δικαστήριο μπορεί να θεωρήσει ως εξυπηρετικό να χρησιμοποιήσει αυτές τις αξίες ως βάση για τον υπολογισμό της αποζημίωσης, ώστε να αποφευχθούν περίπλοκες και χρονοβόρες διαδικασίες σε σχέση με την αξίωση για δίκαιη ικανοποίηση δυνάμει του Άρθρου 41". Σχετικώς υπέβαλε μία πρώτη έκθεση από την Moore Stephens A.E. που υπολόγιζε την "αντικειμενική" αξία των ακινήτων τους σε Δρχ. 165.562.391.740. Εν τούτοις, η εκτίμηση αυτή περιείχε εσφαλμένους υπολογισμούς και πραγματικά σφάλματα για κάθε μία από τις περιουσίες.

54. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση υπολόγισε την αντικειμενική αξία των κτημάτων ως εξής: Τατόι Δρχ. 7.429.746.426, Πολυδένδρι Δρχ. 10.683.544.050, Μον Ρεπό Δρχ. 5.970.792.755.

55. Ισχυρίσθηκε ως εκ τούτου ότι ο υπολογισμός της "αντικειμενικής" αξίας των κτημάτων που περιείχετο στην δεύτερη έκθεση της Moore Stephens A.E. που προσκόμισαν οι αιτούντες (δηλ. Δρχ. 92.762.992.030 - βλ. παράγραφο 15 ανωτέρω) ήταν πλησιέστερα προς την ακριβή αντικειμενική αξία των κτημάτων. Παρα-

τήρησε, εν τούτοις, ότι οι αιτούντες επέμεναν στο να ληφθεί υπ' όψη το σύνολο του κτήματος Τατοΐου. Σχετικώς η κυβέρνηση επανέλαβε τον ισχυρισμό ότι το Δικαστήριο δεν μπορεί να κάνει παραδεκτή αυτήν την καθυστερημένη αξίωση δεδομένου δεσμεύεται από την υποχρέωση να αποφεύγει να κρίνει *ultra petita*.

56. Συνοψίζοντας, η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι σύμφωνα με το σύστημα υπολογισμού των "αντικειμενικών αξιών" η συνολική αξία των περιουσιών ανέρχεται σε Δρχ. 24.084.083.231.

(ιιι) Προνόμια και φορολογικές απαλλαγές του παρελθόντος

57. Η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι η χρηματική ζημιά που δήθεν υπέστησαν οι αιτούντες θα πρέπει να αναπροσαρμοστεί προς τα κάτω με δεδομένα τα προνόμια και τα άλλα ωφελήματα που είχαν χορηγηθεί στα επίδικα ακίνητα κατά την διάρκεια της βασιλείας της οικογένειας των αιτούντων στην Ελλάδα. Τα προνόμια αυτά και οι φορολογικές απαλλαγές που είχαν κατά το παρελθόν χορηγηθεί στην βασιλική οικογένεια θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψη ώστε να γίνει ένας ακριβής υπολογισμός των αξιώσεων των αιτούντων για δίκαιη ικανοποίηση (βλ. παράγραφο 98 της κύριας απόφασης).

58. Συγκεκριμένα η κυβέρνηση παρατήρησε ότι στην προκειμένη υπόθεση, το Δικαστήριο έκρινε ότι πριν από τον Νόμο του 1994 οι επίδικες περιουσίες ήταν ιδιωτικές περιοχές που ανήκαν στους αιτούντες (βλ. παραγράφους 72, 73 και 77 της κύριας απόφασης). Εν τούτοις, βάσει όλων των νομικών συστημάτων, οι ιδιωτικές περιουσίες υπόκεινται σε φορολογία. Πιο συγκεκριμέ-

να, οποτεδήποτε υπάρχει διαδοχή από γενεά σε γενεά ή μεταβίβαση από πρόσωπο σε πρόσωπο, οι ιδιωτικές περιουσίες υπόκεινται σε φόρους κληρονομιάς ή φόρους μεταβίβασης αντιστοίχως, οι οποίες υπολογίζονται με βάση το μέγεθος και την αξία των περιουσιών.

59. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι για τον υπολογισμό της χρηματικής ζημίας, το Δικαστήριο δεν πρέπει να αγνοήσει το γεγονός ότι κατά την διάρκεια της βασιλείας της οικογενείας των αιτούντων, οι περιουσίες τους ήταν πλήρως απαλλαγμένες από φόρο κληρονομιάς. Αυτό συνέβη και στις τέσσερις διαδοχές στον Ελληνικό θρόνο που συνέβησαν από τον θάνατο του ιδρυτή της δυναστείας, Βασιλέως Γεωργίου Α', το 1913. Η κυβέρνηση τόνισε ότι οι δύο από αυτές τις διαδοχές δεν ήταν διαδοχές από πατέρα σε γιο αλλά από γιο σε πατέρα (το 1920), και από αδελφό σε αδελφό (το 1947). Οι διαδοχές αυτές κανονικά υπόκεινται σε σημαντικά ψηλότερους φόρους βάσει του Ελληνικού νόμου.

60. Η κυβέρνηση παρατήρησε ότι πριν από την εκδίκαση επί της ουσίας της υποθέσεως στις 14 Ιουνίου 2000, είχε προσκομίσει μία προκαταρκτική έκθεση της Deloitte & Touche που περιέχει μία εκτίμηση του υποθετικού φορολογικού βάρους αναφορικά με φόρους κληρονομιάς και μεταβίβασης για κάθε ένα από τα τρία κτήματα. Η έκθεση ήταν υπολογισμένη με βάση την ιστορική αγοραία αξία των κτημάτων (που είχε εκτιμηθεί από την Lambert Smith Hampton) και τις φορολογικές διατάξεις που ίσχυαν κατά τον χρόνο κάθε μεταβίβασης, και περιλάμβανε δύο εναλλακτικές

εκτιμήσεις.

61. Σύμφωνα με την πρώτη εκτίμηση, το ως άνω υποθετικό φορολογικό βάρος ανέρχεται σε Δρχ. 197.500.000.000 στις 31 Δεκεμβρίου 1999. Η Deloitte & Touche κατέληξε σε αυτό το συμπέρασμα λαμβάνοντας ως σημείο ενάρξεως το ποσό του συνολικού φόρου κληρονομίας και μεταβίβασης (δηλ. το φορολογικό βάρος που σχετίζεται με τις διαδοχικές μεταβιβάσεις των περιουσιών από το 1872 έως το 1964) που οι αιτούντες θα είχαν κληθεί να πληρώσουν κατά το έτος της τελευταίας μεταβίβασης, ήτοι το 1964, εάν είχαν τύχει μεταχείρισης ως κοινοί Έλληνες πολίτες (δηλ. Δρχ. 251.000.000.). Περαιτέρω, ο υπολογισμός της Deloitte & Touche είχε βασισθεί σε ετήσιο ανατοκιζόμενο τόκο και αναφερόταν στο επιτόκιο που ίσχυε στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1964-1999 (ήτοι το βάρος τόκων σε ένα δεδομένο έτος, υπολογιζόμενο επί του ποσού κεφαλαίου και του συσσωρευθέντος τόκου κατά το τέλος του προηγούμενου έτους).

62. Η κυβέρνηση παρατήρησε ότι οι πραγματογνώμονες των αιτούντων, Moore Stephens A.E., αμφισβήτησαν την μέθοδο που χρησιμοποίησε η Deloitte & Touche για τον υπολογισμό αυτών των στοιχείων και υπολόγισαν το ποσό του υποθετικού φορολογικού βάρους σε Δρχ. 11.300.000.000 περίπου (βλ. παράγραφο 39 ανωτέρω). Εν τούτοις, όπως παρατήρησε η Deloitte & Touche, η μέθοδος που χρησιμοποίησαν οι πραγματογνώμονες των αιτούντων δεν ήταν η κατάλληλη μέθοδος για τον υπολογισμό του υποθετικού φορολογικού βάρους των αιτούντων με πραγματικούς όρους, διότι αντί να ληφθεί υπ' όψη ο ετήσιος τόκος, ελήφθη υπ' όψη το ει-

σόδημα που θα απέφερε ένας συνήθης τραπεζικός λογαριασμός.

63. Για την δεύτερη εκτίμησή τους, η Deloitte & Touche προσκόμισε αντί για το συνολικό ποσό του υποθετικού φορολογικού βάρους των αιτούντων, το μέρος των επίδικων κτημάτων που οι αιτούντες θα όφειλαν να πωλήσουν με σκοπό να πληρώσουν τους αντιστοιχούντες φόρους κατά την ημερομηνία κάθε μεταβίβασης, εάν δεν είχαν απαλλαγεί από την πληρωμή φόρων κληρονομίας και φόρων περιουσίας. Σύμφωνα με αυτήν την μέθοδο υπολογισμού (η οποία επιβεβαιώθηκε με μία τελική έκθεση που κατήρτισε η Deloitte & Touche), η έκταση των τριών κτημάτων θα είχε μειωθεί ως εξής: Τατόι 73,15%, Μον Ρεπό 73,08%, Πολυδένδρι 45,96%.

64. Η κυβέρνηση παρατήρησε ότι οι αιτούντες παρ' ότι αμφισβητούν τα παραπάνω στοιχεία φαίνεται ότι εγκρίνουν την μέθοδο που χρησιμοποιήθηκε για τον υπολογισμό τους. Σύμφωνα με τους πραγματογνώμονες των αιτούντων (βλ. σελίδα 3 της έκθεσης της Moore Stephens A.E. με ημερομηνία 16.11.2001), το Τατόι θα είχε υποθετικά μειωθεί κατά 55,10%, το Μον Ρεπό κατά 66,74% και το Πολυδένδρι κατά 33,66%. Η κυβέρνηση παρατήρησε ότι η μεγαλύτερη απόκλιση των αιτούντων από τα ποσοστά τους αφορούσε το κτήμα Τατοΐου. Η απόκλιση αυτή ωστόσο οφειλόταν στο γεγονός ότι οι αιτούντες είχαν εσφαλμένως βασίσει τον υπολογισμό τους στο σύνολο του κτήματος (βλ. παραγράφους 46 και 55 ανωτέρω).

65. Για τα άλλα σημαντικά προνόμια που αφορούσαν το καθεστώς των περιουσιακών στοιχείων κατά την διάρκεια της βασιλείας της οικογενείας των αιτούντων, όπως απαλλαγές από φόρο εισοδήματος, πληρωμή εξόδων συντήρησης και ασφάλειας κ.τ.τ., η κυβέρ-

νηση παρέπεμψε στις προηγούμενες προτάσεις της προς την Επιτροπή και το Δικαστήριο.

(ιν) Κινητή περιουσία

66. Η κυβέρνηση δήλωσε ότι το 1991 είχε επιτρέψει στον πρώτο αιτούντα να παραλάβει από τις κατοικίες Τατοΐου και Μον Ρεπό τα κινητά που ήταν αποθηκευμένα εκεί. Ο πρώτος αιτών παρέλαβε μόνον ένα ορισμένο αριθμό αντικειμένων τον Φεβρουάριο 1991. Το Ελληνικό Δημόσιο δεν μπορεί ως εκ τούτου να θεωρηθεί υπεύθυνο για τα κινητά που ο πρώτος αιτών δεν θέλησε και δεν παρέλαβε αν και ήταν ελεύθερος να το πράξει.

67. Ακόμη, η κυβέρνηση συνέκρινε τον κατάλογο των κινητών που δήθεν βρήκε ο οίκος Christie's στο Τατόι και το Μον Ρεπο το 1991 με την επίσημη άδεια που είχε χορηγήσει η Εθνική Πινακοθήκη της Ελλάδος για την εξαγωγή των ζωγραφικών πινάκων του αιτούντος. Από την σύγκριση αυτή προέκυψε ότι πολλά από τα αντικείμενα που αξίωναν οι αιτούντες είχαν ήδη προ πολλού αφαιρεθεί από αυτούς από την Ελλάδα.

68. Τέλος, η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι στο μεγαλύτερο μέρος τους, τα κινητά αυτά δεν αποτελούσαν προσωπικά αντικείμενα αλλά δώρα που είχαν δοθεί στον πρώτο αιτούντα και τους προγόνους του υπό την ιδιότητά τους ως Αρχηγών του Κράτους. Δεν μπορούν ως εκ τούτου να θεωρηθούν ως "αγαθά" με την έννοια του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1.

(β) Μη χρηματική ζημία

69. Η κυβέρνηση θεωρεί ότι η βαρύτητα της βλάβης που προκλήθηκε στους αιτούντες υπό τις περιστάσεις της υποθέσεως ήταν ένα σημαντικό κριτήριο για την επιδίκαση δίκαιης ικανοποίησης, ιδίως όσον αφορά την μη χρηματική ζημία που δέχονταν αυτοί υπέστησαν. Παρατήρησε ότι οι ισχυρισμοί των αιτούντων ότι ήσαν θύματα πολιτικής δίωξης είχαν απορριφθεί από την Επιτροπή, η οποία είχε επίσης διαπιστώσει ότι δεν είχε υπάρξει παραβίαση των δικαιωμάτων των αιτούντων βάσει των Άρθρων 3, 6 και 8 της Συμβάσεως (βλ. την απόφαση της Επιτροπής επί του παραδεκτού της αιτήσεως, με ημερομηνία 21.4.1998, αδημοσίευτη), αναφέροντας στο σημείο αυτό: "οι περί του αντιθέτου ισχυρισμοί των αιτούντων είναι εντελώς ατυχείς εάν ληφθεί υπ' όψη ο αντισυνταγματικός ρόλος που έπαιξε ο πρώτος των αιτούντων στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδος πριν από την αναχώρησή του το 1967: διορίζοντας την κυβέρνηση των συνταγματαρχών μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21.4.1967, ο τέως βασιλεύς υπονόμωσε ... τα ίδια τα θεμέλια του δημοκρατικού πολιτεύματος, του οποίου η προστασία αποτελεί λόγο υπάρξεως [*raison d'être*] του Συμβουλίου της Ευρώπης".

70. Με βάση τα ανωτέρω, η κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι "ούτε μία δραχμή δεν μπορεί να δοθεί από την Ελληνική Δημοκρατία στον τέως μονάρχη", δεδομένου του "εντελώς πολιτικού χαρακτήρα των αξιώσεων των αιτούντων".

Οι βασιλικοί τάφοι

71. Όσον αφορά το συγκεκριμένο πρόβλημα της πρόσβασης στους βασιλικούς τάφους, η κυβέρνηση θεωρεί ότι είναι άτοπο να ανοί-

ξει συζήτηση με τους αιτούντες σχετικά με το νομικό καθεστώς των τάφων. Τόσο βάσει του Ελληνικού όσο και του Ευρωπαϊκού δικαίου, οι βασιλικοί τάφοι θεωρούνται ιστορικά μνημεία, και ως τέτοια ανήκουν στο Κράτος. Εν πάση περιπτώσει, δεν απαγορεύτηκε στους αιτούντες να επισκέπτονται τους τάφους των προγόνων τους όποτε το επιθυμούσαν. Θα πρέπει εν τούτοις να συμμορφωθούν με τον Νόμο 2215/1994 του οποίου οι διατάξεις "αναφορικά με την χορήγηση ταξιδιωτικών εγγράφων στους αιτούντες καθώς και την αναγνώριση της ιθαγένειάς τους από την Ελληνική Δημοκρατία", κρίθηκαν από την Επιτροπή ότι είναι σύμφωνες με την Σύμβαση (βλ. την απόφαση της Επιτροπής επί του παραδεκτού της αιτήσεως, ενθ' ανωτ.).

3. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

(α) Χρηματική ζημία

72. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι μία απόφαση που διαπιστώνει μία παραβίαση, επιβάλλει στο καθ' ου Κράτος την νομική υποχρέωση να θέσει τέρμα στην παραβίαση και να επανορθώσει τις συνέπειες κατά τρόπον που να αποκαθιστά στο μέτρο του δυνατού την κατάσταση που υπήρχε πριν την παραβίαση (βλ. *Ιατρίδης κατά Ελλάδος* (δίκαιη ικανοποίηση) [GC] Αριθ. 31107/96, § 32, ECHR 2000-XI).

73. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη που είναι διάδικα σε μία υπόθεση, είναι κατ' αρχήν ελεύθερα να επιλέξουν τα μέσα με τα οποία θα συμμορφωθούν με μία απόφαση στην οποία το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει μία παραβίαση. Η διάκριση αυτή ως προς τον τρόπο της

εκτέλεσης μιας απόφασης, αντικατοπτρίζει την ελευθερία της επιλογής που συνδέεται με την πρωταρχική υποχρέωση των Συμβαλλομένων Κρατών δυνάμει της Συμβάσεως να εξασφαλίσουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που εγγυάται η Σύμβαση (Άρθρο 1). Εάν η φύση της παραβίασης επιτρέπει *restitutio in integrum*, εναπόκειται στο καθ' ου Κράτος να την υλοποιήσει, καθ' ότι το Δικαστήριο δεν έχει ούτε την εξουσία ούτε την πρακτική δυνατότητα να το πράξει αφ' εαυτού. Εάν, αφ' ετέρου, η εθνική νομοθεσία δεν επιτρέπει – ή επιτρέπει μερικώς – την επανόρθωση για τις συνέπειες της παραβίασης, το Άρθρο 41 δίνει την δυνατότητα στο Κράτος να δώσει στον θιγέντα την αποζημίωση που κρίνει ως κατάλληλη (βλ. *Brumarescu κατά Ρουμανίας* (δίκαιη ικανοποίηση) [GC], Αριθ. 28342/95, § 20, ECHR 2001-I).

74. Στην κύρια απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω παραβίαση ικανοποιούσε την απαίτηση της νομιμότητας και δεν ήταν αυθαίρετη (βλ. παραγράφους 82, 88 και 90 της κύριας απόφασης). Η πράξη της Ελληνικής κυβερνήσεως, την οποία το Δικαστήριο έκρινε ως αντιβαίνουσα στην Σύμβαση, αφορούσε μία απαλλοτρίωση η οποία θα ήταν άλλως νόμιμη εάν δεν είχε παραλειφθεί η πληρωμή αποζημίωσης (βλ. παράγραφο 99 της κύριας απόφασης).

75. Η νομιμότητα μιας τέτοιας απαλλοτρίωσης αναπόφευκτα επηρεάζει τα κριτήρια που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για τον προσδιορισμό της οφειλόμενης αποζημίωσης από το καθ' ου Κράτος, δεδομένου ότι οι χρηματικές συνέπειες μιας νόμιμης απαλλοτρίωσης δεν μπορούν να εξομοιωθούν με εκείνες μιας παράνομης απαλ-

λοτρίωσης. Σχετικώς, η διεθνής νομολογία τακτικών και διαιτητικών δικαστηρίων προσφέρει πολύτιμη καθοδήγηση στο Δικαστήριο. Παρ' ότι η νομολογία αφορά συγκεκριμένα την απαλλοτρίωση βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων, οι αρχές που υπάρχουν στον τομέα αυτό ισχύουν και σε καταστάσεις όπως η προκειμένη. Στην υπόθεση *Amoco International Finance Corporation*, το Ιρανο-Αμερικανικό Δικαστήριο Απαιτήσεων δήλωσε αναφερόμενο στην απόφαση του Μονίμου Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης στην *Υπόθεση που Αφορά το Εργοστάσιο στο Χορζώφ*,² ότι:

"μία σαφέστερη διάκριση πρέπει να γίνει μεταξύ νόμιμων και παράνομων απαλλοτριώσεων, δεδομένου ότι οι κανόνες που ισχύουν για τις αποζημιώσεις που οφείλονται από τα Κράτη που κάνουν την απαλλοτρίωση διαφέρουν ανάλογα με

² Στην εν λόγω υπόθεση, το Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης έκρινε ότι "...μία επανόρθωση πρέπει στο μέτρο του δυνατού να εξαλείψει όλες τις συνέπειες της παράνομης πράξης και να επαναφέρει την κατάσταση που κατά πάσα πιθανότητα θα υπήρχε εάν δεν είχε διαπραχθεί η πράξη. Αποζημίωση εις είδος, ή εάν αυτό δεν είναι δυνατόν, πληρωμή ενός ποσού αντιστοιχούντος στην αξία που θα είχε η αποζημίωση εις είδος, ή επιδίκαση, εάν χρειαστεί, αποζημίωσης για απώλεια η οποία δεν καλύπτεται με αποζημίωση εις είδος ή με καταβολή χρημάτων αντ' αυτής – αυτές είναι οι αρχές που θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να προσδιοριστεί το ύψος της αποζημίωσης που οφείλεται για μία πράξη αντίθετη με το διεθνές δίκαιο." (Απόφαση της 13.9.1928, Συλλογή Αποφάσεων, Σειρά Α, Αριθ. 17, σελ. 47).

τον νομικό χαρακτηρισμό της απαλλοτρίωσης." (Amoco International Finance Corporation κατά Ιράν, Προσωρινή Απόφαση της 14.7.1987, Εκθέσεις του Ιρανο-Αμερικανικού Δικαστηρίου Απαιτήσεων (1987-II), § 192).

76. Μία πολύ παρεμφερή στάση έλβε το Δικαστήριο στην υπόθεση *Παπαμιχαλόπουλος και άλλοι κατά Ελλάδος*. Στην εν λόγω υπόθεση, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η παραβίαση αφορούσε μία παράτυπη απαλλοτρίωση *de facto* (κατοχή της γης από το Ελληνικό Ναυτικό από το 1967), η οποία διήρκεσε περισσότερα από 25 έτη μέχρι την ημερομηνία της κύριας αποφάσεως, στις 24.6.1993. Στην απόφασή του για δίκαιη ικανοποίηση, το Δικαστήριο έκρινε:

"... η παρανομία μιας τέτοιας απαλλοτρίωσης αναπόφευκτα επηρεάζει τα κριτήρια που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για τον προσδιορισμό της οφειλόμενης αποζημίωσης από το καθ' ου Κράτος, δεδομένου ότι οι χρηματικές συνέπειες μιας νόμιμης αποζημίωσης δεν μπορούν να εξομοιωθούν με εκείνες μιας παράνομης απαλλοτρίωσης."

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο διέταξε το Ελληνικό Δημόσιο να πληρώσει στους αιτούντες "για ζημία και απώλεια της απόλαυσης δεδομένου ότι οι αρχές κατέλαβαν την γη το 1967, την τρέχουσα αξία της γης, προσαυξημένη κατά ένα ποσό που οφείλεται στην παρουσία" ορισμένων κτιρίων που ανεγέρθησαν στην γη μετά την κατάληψή της, καθώς και το κατασκευαστικό κόστος αυτών των κτιρίων (*Παπαμιχαλόπουλος και άλλοι κατά Ελλάδος* (Άρθρο 50), απόφαση της 31.10.1995, Σειρά Α, Αριθ. 330-B, σελ. 59, §§ 36 και 39).

77. Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο έχει την γνώμη ότι στην προκειμένη υπόθεση η φύση της παραβίασης που διαπιστώθηκε στην κύρια απόφαση δεν επιτρέπει στο Δικαστήριο να προχωρήσει με βάση την αρχή της *restitutio in integrum* (βλ. *a contrario* την υπόθεση *Παπαμιχαλόπουλος και άλλοι κατά Ελλάδος* (Άρθρο 50). Με αυτό το δεδομένο, η κυβέρνηση έχει βεβαίως το ελεύθερο να αποφασίσει εάν θα επιστρέψει το σύνολο ή μέρος των περιουσιακών στοιχείων στους αιτούντες με δική της πρωτοβουλία.

78. Εν τούτοις, σε περίπτωση μη επανόρθωσης, η αποζημίωση που θα καθοριστεί στην προκειμένη υπόθεση, αντίθετα με τις ως άνω υποθέσεις που αφορούσαν παράνομες απαλλοτριώσεις, δεν απαιτείται να ενσωματώνει την ιδέα της εξάλειψης όλων των συνεπειών της εν λόγω παραβίασης. Δεδομένου ότι η βάση της διαπιστωθείσας παραβίασης ήταν η έλλειψη αποζημίωσης και όχι η εγγενής παρανομία της απαλλοτρίωσης, η αποζημίωση δεν απαιτείται να αντιπροσωπεύει το σύνολο της αξίας των περιουσιακών στοιχείων. Στον υπολογισμό της δέουσας αποζημίωσης, το Δικαστήριο πρέπει να αναζητήσει καθοδήγηση στα γενικά πρότυπα που υπάρχουν στην νομολογία του σχετικά με το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1, σύμφωνα με τα οποία η αφαίρεση μιας περιουσίας χωρίς την καταβολή ενός ποσού ευλόγως αναλόγου προς την αξία της, κανονικά συνιστά δυσανάλογη παραβίαση που δεν μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη βάσει του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1 (βλ. την απόφαση *James και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου* της 21.2.1986, Σειρά Α, Αριθ. 98, σελ. 34, § 54). Εν τούτοις, παρ' ότι αληθεύει ότι ακόμη και σε πολλές περιπτώσεις νόμιμης απαλλοτρίωσης, όπως η ξεκάθαρη περίπτωση απαλλοτρίωσης για την

διάνοιξη δρόμου ή για άλλους δημόσιους σκοπούς, μόνον η πλήρης αποζημίωση μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ευλόγως ανάλογη προς την αξία της περιουσίας, ο κανόνας αυτός δεν στερείται εξαιρέσεων. Όπως αναφέρεται στην υπόθεση *James κατά Ηνωμένου Βασιλείου* που μνημονεύθηκε ανωτέρω, οι θεμιτοί σκοποί της "δημοσίας ωφέλειας" που επιδιώκονται από τα μέτρα οικονομικής μεταρρύθμισης ή από μέτρα που στοχεύουν στην επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής δικαιοσύνης, είναι δυνατόν να απαιτούν την καταβολή αποζημίωσης μικρότερης από την πλήρη αγοραία αξία (ενθ' ανωτ.). Το Δικαστήριο θεωρεί ότι καταβολή αποζημίωσης μικρότερης από την πλήρη αποζημίωση μπορεί να δικαιολογείται εξ ίσου, αν όχι κατά μείζονα λόγο, και στην περίπτωση που η αφαίρεση της περιουσίας γίνεται με σκοπό να υλοποιηθούν "θεμελιακές πολιτειακές αλλαγές στο συνταγματικό σύστημα μιας χώρας, όπως είναι η μετάβαση από την βασιλευόμενη στην αβασίλευτη δημοκρατία" (βλ. παράγραφο 87 της κύριας αποφάσεως).

79. Εν κατακλείδι, εάν η κυβέρνηση δεν αποφασίσει με δική της πρωτοβουλία να επιστρέψει τις περιουσίες στους αιτούντες, το Δικαστήριο θεωρεί ότι πρέπει να καθορίσει ένα εφ' άπαξ ποσό που θα βασίζεται, στο μέτρο του δυνατού, σε ένα ποσό "ευλόγως ανάλογο" προς την αξία της αφαιρεθείσης περιουσίας, δηλ. ένα ποσό το οποίο εάν είχε δοθεί στους αιτούντες από το Ελληνικό Δημόσιο ως αποζημίωση, το Δικαστήριο θα το θεωρούσε αποδεκτό δυνάμει του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1. Καθορίζοντας αυτό το ποσό, το Δικαστήριο θα λάβει υπ' όψη τις αξιώσεις κάθε αιτούντος, το ζήτημα της κινητής περιουσίας, τις εκτιμήσεις που υπέβαλαν οι διάδικοι και τις πιθανές επιλογές για τον υπο-

λογισμό της χρηματικής ζημίας, καθώς και το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της απαλλοτρίωσης και της παρούσης αποφάσεως. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι υπό τις μοναδικές περιστάσεις της παρούσης υποθέσεως, πρέπει να προβεί σε συγκεκριμένες δικαιοδοτικές σκέψεις.

(1) Οι αξιώσεις εκάστου αιτούντος

80. Για τον σκοπό της εκτίμησης της χρηματικής ζημίας που υπέστησαν, οι αιτούντες ζήτησαν από το Δικαστήριο να λάβει υπ' όψη του την θέση κάθε αιτούντος ξεχωριστά. Το Δικαστήριο έλαβε όψη του την θέση των αιτούντων. Είναι σαφές ότι η αποζημίωση για την χρηματική ζημία που υπέστησαν αφορά κυρίως τον πρώτο αιτούντα. Παρ' ότι θα ήταν δυνατόν να επιδικασθεί ένα συνολικό ποσό το οποίο οι αιτούντες θα έπρεπε να μοιραστούν μεταξύ τους με βάση τα αντίστοιχα ιδιοκτησιακά δικαιώματα ενός εκάστου, το Δικαστήριο θεωρεί ότι είναι προτιμότερο, υπό τις περιστάσεις της υποθέσεως, να καθορίσει ξεχωριστά ποσά για κάθε αιτούντα.

Συγκεκριμένα ως προς το κτήμα Τατοΐου

81. Το Δικαστήριο δέχεται τον ισχυρισμό των αιτούντων ότι το σύνολο του κτήματος Τατοΐου θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη για τον υπολογισμό της δίκαιης ικανοποίησης. Στην κύρια απόφασή του, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο Νόμος 2215/1994 ήταν έγκυρος και ότι η γη που είχε δωρηθεί στο Ίδρυμα το 1992 παρέμενε στην κυριότητα του πρώτου αιτούντος όταν ψηφίστηκε ο νόμος το 1994 (βλ. παραγράφους 71-72 της κύριας αποφάσεως). Θα ήταν

λοιπόν ασυνεπές να ισχυριστεί κανείς ότι παρ' ότι η συμφωνία του 1992 είχε καταργηθεί από ένα μεταγενέστερο νόμο, οι νομικές συνέπειές της παρέμεναν σε ισχύ και θα έπρεπε να ληφθούν υπ' όψη για τον υπολογισμό της δίκαιης ικανοποίησης. Το Δικαστήριο ως εκ τούτου θα λάβει υπ' όψη του το σύνολο του κτήματος Τατοΐου.

Ως προς τον τρόπο κτήσεως του Τατοΐου και του Μον Ρεπό

82. Το Δικαστήριο σημειώνει τον ισχυρισμό της κυβέρνησης ότι θα έπρεπε να λάβει υπ' όψη του κατά τον υπολογισμό της δίκαιης ικανοποίησης το γεγονός ότι σημαντικό μέρος του κτήματος Τατοΐου, και συγκεκριμένα το κτήμα Μπάφι, δεν είχε αγοραστεί από τον Βασιλέα Γεώργιο Α', αλλά είχε παραχωρηθεί σε αυτόν έναντι ενός συμβολικού ποσού, και ότι το αυτό ισχύει και προκειμένου περί του κτήματος Μον Ρεπό, το 97% του οποίου είχε δωρηθεί στον Βασιλέα Γεώργιο Α' από το Επαρχιακό Συμβούλιο της Νήσου Κερκύρας το 1864.

83. Στην κύρια απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι παρά τον τρόπο κτήσεως των εν λόγω κτημάτων, το Τατόι και το Μον Ρεπό ανήκαν στον πρώτο αιτούντα πριν τεθεί σε ισχύ ο Νόμος 2215/1994 (βλ. παραγράφους 70, 76, 77 και 78 της κύριας απόφασης). Ως εκ τούτου, κρίνει ότι ο τρόπος κτήσεως των περιουσιακών στοιχείων δεν μπορεί να στερήσει τον πρώτο αιτούντα από το δικαίωμά του να αποζημιωθεί. Μπορεί ωστόσο να ληφθεί υπ' όψη κατά τον προσδιορισμό του ύψους της αποζημίωσης.

(ιι) Η κινητή περιουσία

84. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι διάδικοι διαφωνούν όσον αφορά τόσο την φύση των κινητών όσο και τον αριθμό των αντικειμένων που παραμένουν στο Τατόι. Κατ' αρχήν, το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο πρώτος αιτών θα πρέπει να αποζημιωθεί για τα προσωπικά του αντικείμενα που ευρίσκονται ακόμη στην Ελλάδα. Εν τούτοις, δεν είναι αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να προβεί σε αναλυτική εκτίμηση της αξίας τους. Το Δικαστήριο σημειώνει σχετικώς ότι σχεδιάζεται να συσταθεί μια ειδική επιτροπή για να φέρει σε πέρας αυτό το έργο. Παρά ταύτα, το Δικαστήριο δεν κρίνει αναγκαίο να αναβάλλει τον προσδιορισμό της δίκαιης ικανοποίησης σε σχέση με τα κινητά μέχρι να ολοκληρωθεί η προβλεπόμενη διαδικασία. Το εφ' άπαξ ποσό που θα καθοριστεί ως δίκαιη αποζημίωση για την χρηματική ζημία θα καλύπτει επίσης και το θέμα των κινητών.

(ιιι) Οι πιθανές επιλογές για τον υπολογισμό της χρηματικής ζημίας

85. Για τον υπολογισμό της χρηματικής ζημίας, το Δικαστήριο θεωρεί ότι πρέπει να τεθούν δύο βασικά ερωτήματα: (α) Ποια μέθοδο να επιλέξει; και (β) Πρέπει τα υπολογισθησόμενα ποσά να αναπροσαρμοστούν προς τα κάτω δεδομένων των προνομίων και των άλλων ευεργετημάτων που εχορηγούνται στην βασιλική οικογένεια κατά το παρελθόν;

(α) Η μέθοδος υπολογισμού της χρηματικής αξίας

86. Ξεκινώντας, το Δικαστήριο πρέπει να επιλέξει την μέθοδο

υπολογισμού που θα ακολουθήσει, ήτοι εάν θα βασίσει την εκτίμησή του στην αγοραία ή στην αντικειμενική αξία των περιουσιακών στοιχείων. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η μέθοδος αποτίμησης που θα επιλεγεί πρέπει να είναι μία μέθοδος που αν είχε εφαρμοσθεί από το Ελληνικό Δημόσιο όταν είχε ψηφιστεί ο νόμος του 1994, θα είχε αποφέρει μία αποζημίωση που θα πληρούσε τα πρότυπα που έχει προσδιορίσει το Δικαστήριο.

87. Είναι χρήσιμο στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε τα διάφορα ποσά στα οποία είχαν καταλήξει οι διάδικοι χρησιμοποιώντας τις ανωτέρω μεθόδους υπολογισμού.

Η αγοραία αξία

88. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης καταλήγουν στα εξής ποσά όσον αφορά την αγοραία αξία των κτημάτων:

<u>Lambert Smith Hampton</u> (υπεβλήθη εκ μέρους της κυβέρνησης)	Δρχ. 187.592.000.000	€ 550.526.779,16
<u>FPD Savills</u> (υπεβλήθη εκ μέρους των αιτούντων)	Δρχ. 161.100.000.000	€ 472.780.630,96
<u>American Appraisal Hellas Ltd.</u> (υπεβλήθη εκ μέρους της κυβέρνησης)	-	€ 346.426.578

89. Το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση να αποδεχθεί αυτή την μέθοδο αποτίμησης. Κατ' αρχάς, παρατηρεί τις μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των υπολογισμών των διαδίκων, ακόμη και μεταξύ των εκτιμήσεων που έχουν κάνει οι ίδιοι οι εκτιμητές της κυβέρνη-

σης. Πράγματι, το Δικαστήριο έχει επίγνωση των δυσκολιών που υπάρχουν στον υπολογισμό της αγοραίας αξίας των περιουσιών. Π.χ. η αποδοχή ότι θα υπάρξει ένας πρόθυμος αγοραστής για αυτά τα κτήματα ενέχει ένα βαθμό ανειλικρίνειας (βλ. απόφαση *Lithgow και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου* της 8.7.1986, Σειρά Α, Αριθ. 102, σελ. 54, § 129). Το Δικαστήριο επείσθη ότι τα τρία κτήματα, και ιδιαιτέρως το Τατόι και το Μον Ρεπό είναι παντελώς ακατάλληλα για οποιαδήποτε εμπορική εκμετάλλευση.

90. Περαιτέρω, το Δικαστήριο ενθυμείται ότι η πλήρης αποζημίωση δεν είναι το εφαρμοστέο πρότυπο στις περιστάσεις της παρούσης υποθέσεως (βλ. παραγράφους 78 και 79 ανωτέρω). Ακόμη, το Δικαστήριο δεν μπορεί να επιδικάσει μία αποζημίωση καθ' υπέρβαση του ποσού που θα ήταν αποδεκτό αναφορικά με το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου Αριθ. 1, εάν το Ελληνικό Δημόσιο είχε αποζημιώσει τους αιτούντες.

Η "αντικειμενική" αξία

91. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι εκτιμήσεις των διαδίκων όσον αφορά την "αντικειμενική" αξία των κτημάτων, μπορεί να ανακεφαλαιωθεί ως εξής:

Κυβέρνηση	Δρχ. 24.084.083.231	€ 70.679.627,97
Αιτούντες	Δρχ. 92.762.992.030	€ 272.231.818,14

92. Τα ποσά αυτά αναλύονται ως εξής:

	Τατόι	
Κυβέρνηση	Δρχ. 7.429.746.426	€ 21.804.098,10

Αιτούντες	Δρχ. 67.555.055.225	€ 198.254.013,87
-----------	---------------------	------------------

	Πολυδένδρι	
Κυβέρνηση	Δρχ. 10.683.544.050	€ 31.353.027,99
Αιτούντες	Δρχ. 19.237.144.050	€ 56.455.301,69

	Μον Ρεπό	
Κυβέρνηση	Δρχ. 5.970.792.755	€ 17.522.502,58
Αιτούντες	Δρχ. 5.970.792.755	€ 17.522.502,58

93. Παρά το γεγονός ότι εκ πρώτης όψεως υπάρχει επίσης μεγάλη απόκλιση στις εκτιμήσεις των διαδίκων όσον αφορά την "αντικειμενική" αξία, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι διαφορές αυτές οφείλονται κυρίως στο γεγονός ότι η κυβέρνηση έλαβε υπ' όψη μόνον 3.962.710 τετραγωνικά μέτρα του κτήματος Τατοΐου, ενώ οι αιτούντες έκαναν τους υπολογισμούς τους με βάση το σύνολο του Τατοΐου (το οποίο είναι περίπου 41 εκατομμύρια τετραγωνικά μέτρα - βλ. παραγράφους 68-72 της κύριας αποφάσεως). Εάν η κυβέρνηση είχε κάνει τους υπολογισμούς με βάση το σύνολο του κτήματος Τατοΐου, θα είχε καταλήξει σε ένα ποσό που θα προσέγγιζε πολύ το ποσό που προτείνουν οι αιτούντες. Υπάρχει επίσης μια διαφορά εκ Δρχ. 8.553.600.000 (€ 25.102.274,39) στο κτήμα Πολυδενδρίου, την οποία οι εκτιμητές των αιτούντων, Moore Stephens A.E. προσπάθησαν να δικαιολογήσουν με εκτεταμένο σχολιασμό. Τέλος, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι διάδικοι συμφωνούν ως προς την εκτίμηση του Μον Ρεπό.

94. Εν όψει των ανωτέρω, και επίσης του γεγονότος ότι αυτό

το σύστημα βασίζεται σε περισσότερο αντικειμενικά πρότυπα και ότι οι διάδικοι φαίνεται να υιοθετούν παρεμφερείς μεθόδους υπολογισμού, το Δικαστήριο προτίθεται να λάβει ως σημείο εκκίνησης τις εκτιμήσεις των διαδίκων όσον αφορά την "αντικειμενική" αξία των ακινήτων.

(β) Αναπροσαρμογή προς τα κάτω των ποσών εξ αιτίας των προνομίων και άλλων ωφελειών που είχαν χορηγηθεί στην βασιλική οικογένεια κατά το παρελθόν

95. Το Δικαστήριο ενθυμείται ότι στην παράγραφο 98 της κύριας αποφάσεώς του είχε κρίνει:

"... όσον αφορά το επιχείρημα της κυβερνήσεως ότι το ζήτημα της αποζημίωσης καλυπτόταν εμμέσως, το Δικαστήριο παρατηρεί, πρώτον, ότι η αποζημίωση που προβλεπόταν από το Ν.Δ. 225/1973 είναι άσχετη εν προκειμένω, δεδομένου ότι ο Νόμος 2215/1994 είναι η μόνη νομική βάση της παραβίασης για την οποία παραπονούνται οι αιτούντες. Ούτε άλλωστε είναι δυνατόν να θεωρηθούν ως καταβολή αποζημίωσης οι περιστάσεις τις οποίες επικαλείται η κυβέρνηση. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο συμφωνεί με τους αιτούντες που ισχυρίζονται ότι στο πλαίσιο της υπό συζήτηση απαλλοτριώσεως δεν υπήρχαν μεταξύ τους αμοιβαίες οφειλές για να συμψηφισθούν έναντι αλλήλων. Τα προνόμια που κατά το παρελθόν είχαν χορηγηθεί στην βασιλική οικογένεια ή οι φορολογικές απαλλαγές και η διαγραφή όλων των φόρων που όφειλε η πρώην βασιλική οικογένεια, δεν έχουν καμμία άμεση σχέση με το ζήτημα της αναλογικότητας, αλλά θα μπο-

ρούσαν ίσως να ληφθούν υπ' όψη για την ακριβή εκτίμηση των απαιτήσεων των αιτούντων για δίκαιη ικανοποίηση δυνάμει του Άρθρου 41 της Συμβάσεως."

96. Δεδομένης αυτής της κρίσεως, το Δικαστήριο συμφωνεί με την κυβέρνηση όταν αυτή ισχυρίζεται ότι η χρηματική ζημία που ισχυρίζονται ότι υπέστησαν οι αιτούντες θα πρέπει να αναπροσαρμοστεί προς τα κάτω δεδομένων των προνομίων και άλλων ωφελειών που είχαν κατά το παρελθόν χορηγηθεί στα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία.

97. Εν τούτοις, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η χρηματική απώλεια δεν μπορεί να υπολογιστεί απλώς ως η αριθμητική διαφορά μεταξύ της "αντικειμενικής" αξίας των περιουσιακών στοιχείων και της παρούσης νομισματικής αξίας του υποθετικού φορολογικού βάρους, δεδομένου ότι αυτό θα ισοδυναμούσε με αναδρομική επιβολή φόρων επί της τέως βασιλικής οικογενείας από το Δικαστήριο.

98. Συγκεκριμένα, αληθεύει ότι για να κάνει μία ακριβή εκτίμηση των αξιώσεων των αιτούντων για δίκαιη ικανοποίηση, το Δικαστήριο δεν μπορεί να αγνοήσει τις ιδιαίτερες περιστάσεις που συνοδεύουν την κατάργηση της βασιλευομένης δημοκρατίας. Εν τούτοις, το "υποθετικό φορολογικό βάρος" και τα προνόμια που παρείχοντο κατά το παρελθόν στην οικογένεια των αιτούντων μπορούν να χρησιμεύσουν απλώς ως ενδείξεις για την μείωση των επιδικασθησόμενων ποσών. Είναι χρήσιμο να θυμηθούμε τις προτάσεις των διαδίκων επί του θέματος.

Κυβέρνηση	Δρχ. 197.500.000.000	€ 579.603.815,11
-----------	----------------------	------------------

Αιτούντες	Δρχ. 11.332.678.976	€ 33.258.045,42
-----------	---------------------	-----------------

99. Είναι σαφές ότι στο σημείο αυτό υπάρχει μεγάλη διαφορά στις εκτιμήσεις των διαδίκων. Το Δικαστήριο συμφωνεί με τους εκτιμητές των αιτούντων όταν αυτοί ισχυρίζονται ότι τα στοιχεία που παραθέτει η κυβέρνηση είναι "υπερβολικά διογκωμένα". Η αποδοχή αυτών των στοιχείων θα σήμαινε ότι οι αιτούντες οφείλουν στο Ελληνικό Δημόσιο ένα ποσό (Δρχ. 197.500.000.000 - € 579.603.815,11) υψηλότερο ακόμη και από την αγοραία αξία των περιουσιακών στοιχείων (Δρχ. 187.592.000.000 - € 550.526.779,16) όπως αυτή έχει υπολογιστεί από τους εκτιμητές της ίδιας της κυβέρνησης, Lambert Smith Hampton. Το Δικαστήριο δεν είναι πρόθυμο να αποδεχτεί αυτό το συμπέρασμα.

100. Με βάση όλες τις παραπάνω σκέψεις, το Δικαστήριο επιδικάζει στους αιτούντες με βάση τις αρχές του δικαίου, όπως ορίζει το Άρθρο 41 της Συμβάσεως, τα ακόλουθα ποσά ως αποζημίωση για την χρηματική ζημία που υπέστησαν: στον πρώτο αιτούντα € 12.000.000, στην δεύτερη αιτούσα € 900.000, στην τρίτη αιτούσα € 300.000.

(β) Μη χρηματική ζημία

101. Το Δικαστήριο επιθυμεί να τονίσει ότι δεν έχει ως αποστολή να εξετάσει τον ρόλο που έπαιξε ο πρώτος εκ των αιτούντων στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδος πριν από την αναχώρησή του το 1967 ή τους λόγους που οδήγησαν στην κατάργηση της βασιλείας το 1974. Παρ' ότι το Δικαστήριο δεν μπορεί να αγνοήσει τα πολιτικά χαρακτηριστικά της υποθέσεως, και δεν το έχει

πράξει, είναι σαφές ότι δεν είναι δικός του ρόλος να εισέλθει σε συζήτηση με τους διαδίκους ως προς το ποιος ευθύνεται για την μεταξύ τους διαφορά.

102. Με αυτό το δεδομένο, το Δικαστήριο κρίνει ότι εξετάζοντας τι διακυβεύεται στην υπόθεση και όλα τα ειδικά χαρακτηριστικά αυτής, δεν προκύπτει κανένα θέμα σχετικό με μη χρηματική ζημία, περιλαμβανομένου και του ζητήματος της πρόσβασης στους βασιλικούς τάφους.

B. Έξοδα της δίκης και δαπάνες

103. Οι αιτούντες αξίωσαν 983.851,47 λίρες Αγγλίας για έξοδα της δίκης και δαπάνες που υπεβλήθησαν για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Υπέβαλαν αναλυτικούς πίνακες με τα έξοδα και τις δαπάνες που πραγματοποίησαν κατά τις δίκες ενώπιον της Επιτροπής και του Δικαστηρίου.

104. Η κυβέρνηση ισχυρίσθηκε ότι τα ζητούμενα ποσά ήσαν υπερβολικά και ανεπαρκώς τεκμηριωμένα. Εν πάση περιπτώσει, οι αιμοιβές ήσαν πολύ υψηλότερες από αυτές που συνήθως απαιτούνται για τον χειρισμό μιας υποθέσεως ενώπιον των θεσμών της Συμβάσεως.

105. Σύμφωνα με την παγία νομολογία του Δικαστηρίου, τα έξοδα και οι δαπάνες δεν επιδικάζονται βάσει του Άρθρου 41 εκτός εάν έχει αποδειχθεί ότι όντως πραγματοποιήθηκαν, ότι ήσαν αναγκαία, και επίσης ότι το ύψος τους ήταν εύλογο (βλ. *Ιατρίδης κατά Ελλάδος* (δίκαιη ικανοποίηση) ενθ' ανωτ. § 54). Ακόμη, τα δικαστικά έξοδα επιδικάζονται μόνον στον βαθμό που αφορούν την

διαπιστωθείσα παραβίαση (βλ *Beyeler κατά Ιταλίας* (δίκαιη ικανοποίηση) [GC], No. 33202/96, § 27, 28.3.2002).

106. Το Δικαστήριο δεν αμφιβάλλει ότι οι διεκδικούμενες αμοιβές πράγματι καταβλήθηκαν. Ωστόσο συμφωνεί με την κυβέρνηση ότι τα συνολικά έξοδα που διεκδικούνται ως έξοδα δίκης φαίνονται υπερβολικά. Ακόμη, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η Επιτροπή απέρριψε ένα σημαντικό μέρος των καταγγελιών των αιτούντων.

107. Το Δικαστήριο ως εκ τούτου θεωρεί ότι οι αιτούντες πρέπει να αποζημιωθούν μόνον μερικώς για τα έξοδα που πραγματοποίησαν ενώπιον των θεσμών της Συμβάσεως. Κρίνοντας με βάση τις περιστάσεις της υποθέσεως, το επίπεδο των αμοιβών που ισχύει στο Ηνωμένο Βασίλειο και την ιδιαίτερη περιπλοκότητα του ζητήματος της εφαρμογής του Άρθρου 41, το Δικαστήριο κρίνει εύλογο να επιδικάσει στους αιτούντες από κοινού το ποσό των € 500.000 περιλαμβανομένου του φόρου προστιθεμένης αξίας.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

108. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι τόκοι υπερημερίας πρέπει να καθοριστούν με ετήσιο επιτόκιο ίσο με το οριακό επιτόκιο δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας συν τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

ΔΙΑ ΤΑΥΤΑ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΟΜΟΦΩΝΩΣ

1. *Κρίνει*

(α) ότι το καθ' ου Κράτος πρέπει να πληρώσει στους αιτούντες, εντός τριών μηνών, τα εξής ποσά:

- (ι) στον πρώτο αιτούντα το ποσό των € 12.000.000 (δώδεκα εκατομμυρίων ευρώ) για χρηματική ζημία,
 - (ιι) στην δεύτερη αιτούσα το ποσό των € 900.000 (εννιακοσίων χιλιάδων ευρώ) για χρηματική ζημία,
 - (ιιι) στην τρίτη αιτούσα το ποσό των € 300.000 (τριακοσίων χιλιάδων ευρώ) για χρηματική ζημία,
 - (ιν) στους τρεις αιτούντες από κοινού το ποσό των € 500.000 (πεντακοσίων χιλιάδων ευρώ) για έξοδα δίκης και δαπάνες, περιλαμβανομένου του φόρου προστιθεμένης αξίας,
- (β) ότι από την λήξη της ως άνω τρίμηνης προθεσμίας μέχρι ολοσχερούς εξοφλήσεως θα ισχύει απλός τόκος με ετήσιο επιτόκιο ίσο με το οριακό επιτόκιο δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας συν τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

2. *Απορρίπτει* τις υπόλοιπες αξιώσεις των αιτούντων για δίκαιη ικανοποίηση.

Εγένετο στην Αγγλική και την Γαλλική γλώσσα, και δημοσιεύθηκε σε μία δημόσια συνεδρίαση στο Κτίριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο, την 28 Νοεμβρίου 2002.

Luzius WILDHABER

Πρόεδρος

υπογραφή

Paul MAHONEY

Γραμματεύς

υπογραφή

=====

Ακριβής μετάφραση του συνημμένου αγγλικού κειμένου

Γιάννης Ι. Κοκκώνης

Αθήνα, 4 Δεκεμβρίου 2002